

INTEGRACIJA DOŠLJAKA S APENINSKOG POLUOTOKA U ZADARSKOJ KOMUNI (1365. – 1374.)

Anita BARTULOVIĆ
Odjel za klasičnu filologiju
Sveučilište u Zadru
Zadar, Hrvatska

UDK: 94(497.5 Zadar)“1365/1374“:
352(497.5 Zadar)(094)
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/mwo1vczjry>
Izvorni znanstveni rad
Prihvaćeno: 15. ožujka 2019.

Sustavniji podatci za zadarsku komunu od 1365. do 1374. godine mogu se pronaći samo u do sada neobjavljenom bilježničkom registru bilježnika Petra zvanog Perencan iz Padove (1365. – 1392.) kao jedinom sačuvanom iz toga razdoblja, kao i u neobjavljenim sudskim spisima (1358. – 1458.). U ovome se radu na temelju tih podataka, upotpunjenih i ostalim podatcima iz objavljenih izvora, promatra proces integracije došljaka s Apeninskog poluotoka na primjeru zadarske komune. Poseban se naglasak stavlja na njihovu interakciju s pripadnicima hrvatskog podrijetla iz nižih društvenih slojeva te pokušava rasvijetliti problem na koji su način prevladavali jezični jaz u sredini u kojoj sve više prevladava hrvatski etnički element.

Ključne riječi: srednji vijek, Zadar, Petar Perencan, talijanski došljaci, Apeninski poluotok, komunikacija.

UVOD

Srednjovjekovna je zadarska komuna zbog svoga veoma važnog geostrateškog položaja na Jadranskom moru privlačila brojne strance, a osobito one s Apeninskog poluotoka.¹ Prema podatcima sačuvanih bilježničkih registara pisanih na latinskom jeziku iz posljednjih desetljeća 13. i čitavog 14. stoljeća uočava se njihova različita zastupljenost ovisno o povijesno-političkim prilikama. Bilježnički spisi donose njihove ugovorno utvrđene transakcije s pripadnicima zadarske komune domaćeg i stranog podrijetla. Sve veći udio među domaćim stanovništvom imaju oni hrvatskog podrijetla u odnosu na potomke starosjedioca koji su već odavno izgubili svoj čisti dalmatoromanski entitet u

¹ U ovome se radu govori o došljacima s Apeninskog poluotoka jer se u Perencanovu registru spominju osobe kojima se ne može pouzdano utvrditi talijansko podrijetlo, a dolaze s područja Istre, koja je bila višejezična, kao i zadarska komuna, te dijelom pod mlatačkom vlašću.

višestoljetnoj romansko-slavenskoj simbiozi.² Upravo je zbog toga komunalna svakodnevica bila višejezična, u kojoj su latinski i romansko-dalmatski jezik³ bili znakom društvene izdvojenosti i staleškog prestiža u odnosu na hrvatski kojim je govorio široki sloj stanovnika grada hrvatskog podrijetla.⁴ Osim toga, najveći je dio stanovništva u zadarskom distriktu, baš kao i u distriktima drugih istočnojadranskih komuna, također govorio hrvatskim jezikom, što dodatno osnažuje hrvatski gentilni ili etnički element u komunama.⁵

U navedenom jezičnom kontekstu srednjovjekovne zadarske komune postavlja se nekoliko pitanja. Kako je tekao proces integracije došljaka s Apeninskog poluotoka u novoj sredini? Uolikoj mjeri oni dolaze u interakciju s pripadnicima hrvatskog podrijetla iz nižih društvenih slojeva koji govore samo hrvatski te tko su njihovi posrednici u prevladavanju jezičnog jaza jer nisu sačuvane obavijesti o postojanju službenih prevoditelja pri zadarskoj komuni sve do 15. stoljeća? Potrebno je stoga, da bi se dao odgovor na zadana pitanja, analizirati ugovore koje su sklapali došljaci, otkrivajući njihov sociolingvistički kontekst u višejezičnoj stvarnosti zadarske komune. Kao predmet analize u ovome radu odabrane su isprave došljaka iz neobjavljenih bilježničkih spisa zadarskog bilježnika Petra zvanog Perencan iz Padove (1365. – 1392.).⁶

² Vidi rezultate onomastičkih istraživanja u radovima Vesne JAKIĆ-CESTARIĆ: Etnički odnosi u srednjovjekovnom Zadru prema analizi osobnih imena, *Radovi Instituta JAZU Zadar*, sv. 19, Zadar, 1972., 99 – 166; Ženska osobna imena i hrvatski udio u etnosimbiotskim procesima u Zadru do kraja XII stoljeća, *Radovi Centra JAZU Zadar*, sv. 21, Zadar, 1974., 291 – 336; Zadarska ženska osobna imena u XIII. stoljeću – odraz i rezultanta prethodnih simbiotskih procesa u gradu i porijekla novijih doseljenika, *Radovi Centra JAZU u Zadru*, sv. 24, Zadar, 1977., 143 – 225.

³ O konvergenciji jadertinskog prema modelu prestižnijeg mletačkog idioma vidi: Nikola VULETIĆ, Neka jezična pitanja autohtonoga zadarskog romanstva u XIV. stoljeću, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, vol. 35, br. 1, Zagreb, 2009., 411 – 427.

⁴ Tomislav RAUKAR, *Studije o Dalmaciji u srednjem vijeku (odabrane studije)*, Književni krug, Split, 2007., 110 – 111.

⁵ O tome donekle svjedoče i hodočasnički dnevni stranaci koji često, kada pristaju u našim komunama, ističu slavenstvo kao važan element života pojedinih komuna (vidi: Petar SKOK, Tri starofrancuske kronike o Zadru, JAZU, Zagreb, 1951., 13, 17 – 18, 41, 85, 91, 107; Ante Marija STRGAČIĆ, Hrvatski jezik i glagoljica u crkvenim ustanovama grada Zadra, *Zbornik Zadar*, Zagreb, 1964., 373, 384, 394); Zoran LADIĆ, Komune i stanovnici Istre i Dalmacije u očima stranih hodočasnika u kasnom srednjem vijeku s posebnim obzirom na moguće predrasude i nerazumijevanja, *Prilozi iz hrvatske historiografije*, Zbornik radova (ur. Zdenko Novosel), Zagreb, 2012., 45 – 69; Krešimir KUŽIĆ, *Hrvatska obala u putopisima njemačkih hodočasnika*, Hrvatska revija, Zagreb, 2015., 75 – 78, 259).

⁶ O njemu i njegovu bilježničkom registru (Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar, fond 31, Bilježnici Zadra, Petrus Perencanus (dalje: PP) vidi: Anita BARTULOVIĆ, *Paleografska, diplomatska i filološka analiza spisa zadarskog notara Petra Perencana (1361. – 1392.)* (dalje: PDF), doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2014., 21; Anita BARTULOVIĆ, Prilog životopisu zadarskoga bilježnika Petra Perencana (1365. – 1392.), *Povijesni prilozi*, br. 50, Zagreb, 2016., 49 – 69.

Budući da Perencanov bilježnički registar donosi vrlo obilan materijal, analiza se ograničava na razdoblje od kraja 1365. do kraja 1373. godine, za koje on kao jedini sačuvani registar zajedno s neobjavljenim sudskim spisima⁷ donosi kontinuirano podatke. U analizi su također uzeti u obzir podatci iz objavljenih izvora,⁸ kao i podatci iz radova koji su se bavili društveno-ekonomskom, upravno-pravnom i kulturnom ulogom pojedinih socioprofesionalnih skupina u zadarskoj komuni,⁹ kako bi se stekla, koliko je to moguće, što cjelovitija slika o samim počecima integracije pojedinih talijanskih došljaka, kao i duljini njihova boravka u novoj sredini. Pri tome se dosadašnja historiografska saznanja dopunjuju novim podatcima iz neobjavljenih spisa te obogaćuju

⁷ O zadarskim sudskim spisima (Hrvatska - Državni arhiv u Zadru, Zadar, fond 22, *Curia maior civilium* (dalje: CMC) vidi više: Tomislav POPIĆ, *Krojenje pravde. Zadarsko sudstvo u srednjem vijeku (1358. – 1458.)*, Plejada, Zagreb, 2014.

⁸ Tadija SMIČIKLAS et al., *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD), sv. 6 – 18, JAZU, Zagreb, 1908. – 1990.; Jakov STIPIŠIĆ, ur., *Spisi zadarskog bilježnika Franje Manfreda de Surdis iz Piacenze 1349. – 1350. Spisi zadarskih bilježnika*, sv. 3 (dalje: SZB 3), Historijski arhiv Zadar, Zadar, 1977.; Robert LELJAK, Josip KOLANOVIĆ, ur., *Andreas condam Petri de Canturio 1353. – 1355. Spisi zadarskih bilježnika*, sv. 4 (dalje: SZB 4), Državni arhiv u Zadru, Zadar, 2001.; R. LELJAK, J. KOLANOVIĆ, ur., *Andreas condam Petri de Canturio 1355. – 1356. Spisi zadarskih bilježnika*, sv. 5 (dalje: SZB 5), Državni arhiv u Zadru, Zadar, 2003.; J. STIPIŠIĆ, Inventar dobara zadarskog patricija Grizogona de Civalellis iz 1384. godine, *Zbornik Historijskog zavoda Jugoslavenske akademije*, vol. 8, Zagreb, 1977., 375 – 410; J. STIPIŠIĆ, *Inventar dobara Mihovila suknaara pokojnog Petra iz godine 1385. Stalna izložba crkvene umjetnosti u Zadru*, Zadar, 2000; Robert LELJAK, *Inventari fonda Veličajne općine Zadarske Državnog arhiva u Zadru godine 1325. – 1385.*, sv. 1, Državni arhiv u Zadru, 2006.

⁹ Podatke o pojedinim trgovcima i obrtnicima donose Nada KLAJČIĆ, Ivo PETRICIOLI, *Prošlost Zadra II. Povijest Zadra u srednjem vijeku do 1409.*, Filozofski fakultet, Zadar, 1976., 421 – 484, 506 – 546. Sabine Florence FABIJANEC piše o zadarskim trgovcima u: Profesionalna djelatnost zadarskih trgovaca u XIV. i XV. stoljeću, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, vol. 17, Zagreb, 1999., 31 – 60; Pojava profesije mercator i podrijetlo trgovaca u Zadru u XIV. i početkom XV. stoljeća, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, vol. 19, Zagreb, 2001., 83 – 125; Društvena i kulturna uloga zadarskog trgovca u XIV. i XV. stoljeću, *Zbornik Odsjeka povijesnih znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 22, Zagreb, 2004., 55 – 120 itd. O firentinskim poslovnim ljudima u Dalmaciji vidi T. RAUKAR, *Studije o Dalmaciji*, 53 – 67; o zadarskim zlatarima Marijana KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada plemenitih metala u 14. stoljeću u Zadru*, doktorska disertacija, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2010.; o bilježnicima Branka GRBAVAC, *Zadarski notari u 13. i 14. stoljeću*, magistarski rad, Filozofski fakultet, Zagreb, 2006.; o bilježnicima i sucima zadarske kurije T. POPIĆ, *Krojenje pravde*, 36 – 42, 75 – 83. Iz Popisa zadarskih oporuka koje donosi Zoran LADIĆ, *Last Will: Passport to Heaven. Urban Last Wills from Late Medieval Dalmatia with special attention to the Legacies pro Remedio Animae and ad Pias Causas*, Tiskara Zelina, Zagreb, 2012., u obzir su uzete oporuke došljaka kako bi se odredio što precizniji vremenski raspon njihova boravka u zadarskoj komuni naveden u Prilogu rada.

novim saznanjima o došljacima koji nisu bili predmetom obimnijeg istraživanja u kontekstu sporazumijevanja s pripadnicima hrvatskog podrijetla iz nižih društvenih slojeva.¹⁰

Na ovome mjestu treba naglasiti da za razdoblje od 1356. do kraja 1373. godine nije sačuvan nijedan bilježnički registar.¹¹ Osim toga, ni sudski spisi (1358. – 1458.), kao ni Perencanov bilježnički registar nisu cjelovito sačuvani.¹² S obzirom na ograničenje nametnuto takvim stupnjem očuvanosti izvorne građe, na osnovi prikupljenih podataka potrebnih za razmatranje procesa integracije došljaka u novoj sredini može se utvrditi samo približno njihov broj, vrijeme dolaska i vremenski raspon boravka, a za neke od njih teško je odrediti karakter boravka u zadarskoj komuni.

KARAKTER BORAVKA DOŠLJAKA U ZADARSKOJ KOMUNI

Da bi se razmotrio kako je tekao proces integracije došljaka s Apeninskog poluotoka u novoj sredini, potrebno je najprije odrediti karakter njihova boravka.¹³ Opće je poznato da srednjovjekovno komunalno društvo razlikuje tri osnovne pravne kategorije stanovnika: *cives*, *habitatores* i *forenses*.¹⁴ Taj se podatak obično nalazi u dvočlanoj ili tročlanoj imenskoj formuli koja može sadržavati oznaku zanimanja i mjesto podrijetla. U kategoriji *forenses* mogu se razlikovati oni kojima je imenska formula sadržajnija i oni kojima nije.

¹⁰ Na puno manjem uzorku ugovora iz Perencanova registra Anita BARTULOVIĆ, Linda MIJIĆ, Padovanci u Zadru: zadarski notar Petar Perencan (1361. – 1392.) i njegovi klijenti, *Hum*, vol. 10, br. 14, Mostar, 2015., 161 – 180, bave se problemom integracije dvanaestorice Padovanaca u zadarskoj komuni.

¹¹ Jedino je za 1371. i 1372. godinu sačuvan registar bilježnika Lovre iz Regija. Taj se registar sastoji od svega tri dokumenta. U njima se kao jedini stranac spominje Galeaço de Surdis iz Piacenze koji kao sudac za prizive donosi dvije presude. Koji su ostali bilježnici djelovali u tome razdoblju vidi u: Popisu bilježnika koji donosi B. GRBAVAC, *Zadarski notari*, 170 – 171.

¹² O stupnju sačuvanosti sudskih spisa vidi: T. POPIĆ, *Krojenje pravde*, 33 – 36. O stupnju sačuvanosti Perencanova bilježničkog registra vidi: PDFA, 21.

¹³ O pravnom položaju stranaca u dalmatinskim komunama vidi: Ante BIRIN, Pravni položaj stranaca u statutima dalmatinskih komuna, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 20, Zagreb, 2003., 59 – 94.

¹⁴ O tome vidi: T. RAUKAR, *Studije o Dalmaciji*, 43 – 52. O složenosti slike društveno-pravne strukture dalmatinskih i istarskih komuna vidi više: Meri KUNČIĆ, Zoran LADIĆ, Društvena i gospodarska slika splitske komune u 14. stoljeću na temelju analize bilježničkih spisa, *Splitski statut iz 1312. godine: Povijest i pravo*, Zbornik radova (ur. Željko Radić et al.), Split, 2015., 395 – 405; Zoran LADIĆ, Društvo i gospodarstvo Poreča u kasnom srednjem vijeku na temelju analize bilježničke knjige Antuna de Teodorisa, *Istarsko gospodarstvo danas i sutra*, Zbornik radova,

Za pojedince koji imaju oznaku pravnog statusa uz ime njihova rodnog grada ili nekog drugog grada kao rezidencijalnog područja uopće nema dvojbe da su u Zadar došli poslovno te da se radi o strancima u pravome smislu riječi.¹⁵

Nekim osobama, iako je nepoznat pravni status, može se odrediti kratkotrajni boravak u Zadru na osnovi sadržaja sklopljenog ugovora – radi se najčešće o prokurama i kupoprodajnim ugovorima – kao i činjenice da njihovih imena nema u ugovorima iz kasnijeg razdoblja u Perencanovu registru.¹⁶ Međutim, to ne isključuje mogućnost da se oni pojavljuju u neobjavljenim sudskim i bilježničkim spisima iz kasnijeg razdoblja (od 1375. godine pa nadalje) kada su se mogli doseliti u Zadar. Sadržaj dvaju od triju ugovora o primanju u službu, da će zaposlenik živjeti i stanovati s poslodavcem i ići kamo on ide, pretpostavlja i izvjestan boravak u Zadru dvojice došljaka, čiji su poslodavci bili njihovi sunarodnjaci s pravnim statusom *habitorum Iadre*.¹⁷

U trima od četiriju priznanica teško je odrediti pravu prirodu boravka stranaca u Zadru jer se ne navodi dokument koji bi upućivao na mjesto gdje je

Pazin, 2013., 213 – 220; Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, Građani, stanovnici, podanici, stranci, inovjerci u srednjovjekovnom Dubrovniku, *Raukarov zbornik* (ur. Neven Budak), Zagreb, 2005., 317 – 345 itd.

¹⁵ Npr. *Quiriacus condam Pauli de Ancona ut procurator Nicolay Memi merchantoris, ciuis Ancone* (PP, b. I, fasc. 6, fol. 20r – 20v); *Iacobus dictus Choninus becharius condam Çaraboni, qui fuit de Crema, nunc habitator Veneciarum* (PP, b. I, fasc. 5, fol. 40r).

¹⁶ Çannes Casciate iz Ancone imenuje svoga sugrađanina Hughuccinella prokuratorom u Anconi (PP, b. I, fasc. 4, fol. 29v). Zanin de Bale iz Venecije bira zadarskog stanovnika Nikolu, rezača sukna iz Ferma, svojim prokuratorom u Zadru (PP, b. I, fasc. 14, fol. 21r – 21v), kao i trgovac Marcellin iz Ancone svoga sugrađanina trgovca Andriju, zadarskog stanovnika (PP, b. I, fasc. 4, fol. 1r – 1v). U ugovoru iz 1369. godine također se ne navodi Marcellinov status kada se on dogovara sa zadarskim plemićem Saladinom o načinu vraćanju duga u Anconi (PP, b. I, fasc. 10, fol. 20r – 20v). Kasnije postaje stanovnik Obrovca (PP, b. I, fasc. 17, fol. 17v – 18r). Antonije iz Ancone kupuje služavku od zadarskog stanovnika trgovca Andrije iz Ancone, prokuratora trgovca Dominika iz Ferma (PP, b. II, fasc. 1, fol. 24r). Mornar Nikola de Lovato iz Genova prodaje služavku zadarskom stanovniku novčaru Petru iz Firenze (PP, b. I, fasc. 5, fol. 53v – 54r). Zlatar Franjo iz Venecije obećava zadarskom stanovniku Jakopuciju iz Firenze, prokuratoru svoje sestre Margarite koja živi u Veneciji, da će poštivati prodaju prava iz njezina instrumenta o mirazu učinjen u Zadru zadarskom plemiću Damjanu Cigalu (PP, b. I, fasc. 11, fol. 17v). Da se on više ne pojavljuje u Zadru u kasnijim izvorima, potvrđuje i M. KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada*, 111.

¹⁷ Flume iz Udina ugovara šestomjesečnu službu kod krznara Marka iz Cividalea (PP, b. I, fasc. 5, fol. 33v), a Zanin iz Venecije petnaestogodišnju službu kod liječnika Ivana pok. Stjepana de Vgutonus iz Firenze (PP, b. I, fasc. 9, fol. 34r – 34v). Zidar Nikola iz Ortone dogovara jednogodišnju službu s Filipom iz Dubice. Ni jednomu nije naveden pravni status koji bi ih vezivao za Zadar (PP, b. I, fasc. 6, fol. 21v).

sklopljen prijašnji ugovor relevantan za izdavanje priznanice.¹⁸ To isto vrijedi za osobe koje su zabilježene samo kao svjedoci¹⁹ ili čija se imena nalaze u ugovorima čiji je sadržaj oštećen.²⁰

Broj Mlečana u odnosu na ranije razdoblje osjetno je manji uslijed smjene vlasti (1358.), što je rezultiralo gubitkom povlastica koje su uživali u vrijeme mletačke uprave nad Zadrom.²¹ Njihov povlašteni položaj bio je između ostalog potvrđen i Zadarskim statutom u čijim dvjema odredbama izrijekom stoji da se oni ne smatraju tuđincima.²² Kako većina Mlečana nema navedenu oznaku pravnog statusa i kako o njima nema pisanih tragova otprije, zaključci prije izneseni vrijede i za njih.²³ Jedino se za dvojicu Mlečana zna da su nekoć bili zadarski stanovnici. Ime Petra de Auancija javlja se u ugovorima od 1366. do 1384. godine, najčešće u svojstvu vlasnika zemljišta u opisu granica pojedinih nekretnina.²⁴ Kako proizlazi iz razmatranih podataka, on se nakon promjene

¹⁸ Jedino u priznanici koju izdaje Antonije Bellemo, prokurator Ivana Ravagnana, Mateju Čyju, svi iz Chiogge, stoji da je vraćeni iznos iz zadužnice potraživan temeljem presude zapisane od mletačkog bilježnika, koji je isto tako sastavio i spornu zadužnicu (PP, b. I, fasc. 11, fol. 22v – 23r). I presuda i zadužnica upućuju na to da se ne radi o zadarskim stanovnicima. Ostale tri priznanice ne pružaju indicije o prirodi boravka pojedinih osoba u Zadru: PP, b. I, fasc. 14, fol. 34v – 35r (*Bonencontro condam magistri Coradi Druamare de Nappoli*), PP, b. I, fasc. 14, fol. 29r – 29v (*Iohannes Cardi de Ortona* spomenut u kontekstu ranijeg dokumenta), PP, b. I, fasc. 14, fol. 35v – 36r (*Dardi Bon condam Andree Bon de Veneciis i ser Angelus Paradiso condam ser Francisci Paradiso de Veneciis*).

¹⁹ *Paulus pictor Vine de Senis* (PP, b. I, fasc. 14, fol. 9r), *Arçentinus condam Rubey de Arimeno i Nicolaus condam Cholle de Arimeno* (PP, b. I, fasc. 4, fol. 34v), *Santolinus condam Çuagnoli de Arimeno* (PP, b. II, fasc. 1, fol. 29r), *Guillemo Trauersinus becarius condam Marci de Veneciis* (PP, b. I, fasc. 3, fol. 33v), *Chechus becharius condam Thomadelli de Veneciis* (PP, b. I, fasc. 16, fol. 30v). Iako se *Iohannes ciruycus condam Petri de Florentia* (PP, b. I, fasc. 17, fol. 12v) spominje u inventaru dobara kao dužnik (*Iohannes medicus ciroicus*) (J. STIPIŠIĆ, Inventar dobara zadarskog patricija, 403), ipak taj podatak zbog nepotpune imenske formule ne rasvjetljava prirodu njegova boravka u Zadru. Jedino *Nicoletus de Bora condam ser Bartucii de Veneciis* (PP, b. I, fasc. 3, fol. 41v, fasc. 5, fol. 38v, 39r) ima pravni status *civis Veneciarum* iz ranijih godina (SZB 4: 212, 214, 437 – 439 i SZB 5: 214 – 215).

²⁰ *Nicolaus condam Mathey de Florentia* (PP, b. II, fasc. 2, fol. 44r – 44v, 44v – 45r).

²¹ Tako je primjerice u razdoblju od 1326. do 1337. godine u kotorskoj komuni broj Mlečana znatno veći u odnosu na ostale skupine talijanskih došljaka (Zoran LADIĆ, Goran BUDEČ, Stranci u Kotoru u prvoj polovici XIV. stoljeća, *Hrvatsko-crnogorski dodiri / Crnogorsko-hrvatski dodiri. Identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja*, Zbornik radova (ur. Lovorka Čoralić), 2009., 175, 177).

²² Josip KOLANOVIĆ, Mate KRIŽMAN, ur., *Zadarski statut*, Ogranak Matice hrvatske, Hrvatski državni arhiv Zadar, Zagreb, Zadar, 1997. (dalje: ZS), 161, 277.

²³ Navedeni u bilješkama 18 – 19.

²⁴ PP, b. I, fasc. 3, fol. 5r, b. II, fasc. 11, fol. 31r, b. III, fasc. 9, fol. 10r (1366., 1379. i 1384. godina, Lukoran), b. III, fasc. 2, fol. 45v, fasc. 6, fol. 22r (1381. i 1383., Iž), b. III, fasc. 3, fol. 3r (1381., blizu Zadra), CD 16, 383 (1383., Dugi otok). Godine 1383. on je prodavatelj zemlje na Bilom Brigu i lokator (b. III, fasc. 7, fol. 5r, 5r – 5v), a 1376. svjedok (b. IV, fasc 16 (3), fol. 7r).

vrhovne vlasti preselio u Veneciju, ali je i dalje upravljao svojim zemljišnim posjedima na zadarskom području. To između ostalog potvrđuju dva podatka, prvi iz 1373. godine kada on kao prokurator svoga oca Nikole i tutor svoje kćeri Lucije ulaže prigovor protiv braće Ivana i Vitkora iz roda Vitcor jer su neovlašteno za njihove odsutnosti prisvojili dijelom razrušene zidine spaljene kuće u gradu u vlasništvu njegove pokojne supruge Jakobine,²⁵ a drugi iz 1375. godine kada je izrijeком zabilježen njegov pravni status *civis et habitator Veneciarum*.²⁶ Godine 1367. godine zadarski plemić Ivan Varikaša kao prokurator Petra de Valle prodaje u njegovo ime solane u Paškoj uvali te ustupa na obradu zemljišnu česticu pod Bilim Brigom.²⁷ U prvom od tih dvaju ugovora Petar je *civis Veneciarum* na adresi *de confinio Sancti Iohannis Grisostomi*. Petrov je pravni status *habitor Iadre* od 1349. do 1357. godine,²⁸ a 1359. on je *olim habitator Iadre*.²⁹ Pedesetih godina 14. stoljeća on ima istovremeno i status *civis None*.³⁰ Stoga je njegovo konačno preseljenje u Nin uslijedilo negdje u razdoblju od početka 1358. do listopada 1359. godine. On je građanin Nina i 1368. godine kada sukнару Mihovilu prodaje polovicu svojih solana koje je držao zajedno s njim u Privlaci, a jamac mu je brat Nikoleto.³¹

Stranci koji su se odlučili trajno ili na duže vrijeme naseliti u Zadar imaju status *habitor* ili *nunc habitator*,³² kao i u drugim komunama.³³ Na ovome mjestu treba ukazati na neke nedosljednosti kada se imenska formula nekih došljaka usporedi s onom „naturaliziranih” Romana, tj. potomaka iz prve generacije došljaka, u kojoj bilježnik više ne navodi grad njihova podrijetla (npr. *ser Nicholetus Bono mercator de Veneciis, habitator Iadre* i sinovi *Andreas et*

²⁵ CMC, kut. 4, sv. 4/2, fol. 59r – 59v.

²⁶ CD15, 132.

²⁷ PP, b. I, fasc. 5, fol. 49r – 49v, fasc. 9, fol. 21r. O njemu vidi: S. F. FABIJANEC, Profesionalna djelatnost, 37 – 39; Zdenka JANEKOVIĆ RÖMER, *Ser Micouillus Petri, draparius, civis Iadre – Život kao znak vremena, Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 56, Zadar, 2014., 63.

²⁸ *Habitor Iadre* 1349. godine (CD 11, 542), 1353. (SZB 4, 30, 35, 43, 50, 53 itd.), 1354. (SZB 4, 441, 558, 568, 570), 1355. (SZB 4, 637, 640, SZB 5, 171, 203, 215, 230), prosinac 1357. (CD 12, 440).

²⁹ CD 12, 637. S. F. FABIJANEC, Pojava profesije *mercator*, 122, navodi da je on *habitor Iadre* od 1349. do 1367. godine.

³⁰ J. STIPIŠIĆ, *Inventar dobara Mihovila suknaara*, 125 (1353.), 161 (1355.), 124 (1356.).

³¹ J. STIPIŠIĆ, *Inventar dobara Mihovila suknaara*, 123.

³² O nedosljednosti upotrebe oznaka *habitor* i *nunc habitator* vidi: Zoran LADIĆ, Kasnosrednjovjekovni stanovnici Zadra podrijetlom iz Vrane u zadarskim bilježničkim spisima, *Braća Vranjani i vransko područje tijekom povijesti*, Zbornik radova (ur. Josip Desnica et al.), Zadar, 2017., 186 – 187; A. BARTULOVIĆ, L. MIJIĆ, Padovanci, 170 – 171.

³³ Npr. *nunc habitator Segne* (CD 13, 39), *nunc habitator Spaleti* (CD 13, 401) itd.

*Paulus, filii condam Nicolay Bono (sc. de Medio) de Iadra;*³⁴ sinovi i unuci kotlara Venturina iz Cesene;³⁵ *Ventura condam Fulcucii de Florentia, ciuis et habitator Iadre*³⁶ i sin *Iohannes condam Venture Falcucii de Iadra*³⁷). U suprotnosti s time stoje primjeri bilježnika Bartolomeja pok. Paganina iz Bologne, Franje Munelova iz Ancone i trgovca Dominika pok. Pucija iz Ferma. U imenskoj se formuli te trojice navodi grad iz kojega dolaze, iako je zabilježeno prisustvo njihovih očeva prije ili istovremeno s njihovim boravkom u Zadru.³⁸ Razlog tomu mogao bi biti taj što oni nisu rođeni ili nisu proveli veći dio djetinjstva u Zadru. U to objašnjenje nikako se ne uklapa zlatar Ivan kojemu Perencan uopće ne navodi oznaku podrijetla iz Pesara, dok njegovu ocu zlataru Gerardinu izrijekom navodi.³⁹

REGIONALNA PRIPADNOST I DRUŠTVENO-EKONOMSKA STRUKTURA DOŠLJAKA

Za razmatranje procesa integracije stranaca u novoj sredini potrebno je najprije utvrditi njihov broj te njihovu društveno-ekonomsku strukturu, tj. koje mjesto zauzimaju na ljestvici društvene hijerarhije i kojom se privrednom djelatnošću bave.

³⁴ Andrija (PP, b. I, fasc. 7, fol. 12r, fasc. 14, fol. 38r, fasc. 16, fol. 10r, 12r itd.); Pavao (*merçarius*) (PP, b. I, fasc. 14, fol. 50v, fasc. 17, fol. 38v, II, fasc. 18, fol. 3r, fasc. 19, fol. 30v itd.); obojica u PP, b. I, fasc. 8, fol. 28v – 29r. Moguće je da je Pavao istovjetan svjedoku imenom *Paulus Bono de Venetiis* koji 1356. godine svjedoči u Skradinu (CD 12, 382). Pravni status i mjesto podrijetla također se uglavnom ne nalazi u imenskoj formuli njihova rođaka Nikoleta pok. Mihe de Meço/Medio (J. STIPIŠIĆ, *Inventar dobara Mihovila suknara*, PP, b. I, fasc. 13, fol. 29v), kao ni njegova oca Mihe (Jakov STIPIŠIĆ, Mirko ZJAČIĆ, ur., *Spisi zadarskih bilježnika Ivana de Qualis Nikole pokojnog Ivana Gerarda iz Padove 1296 ... 1337. Spisi zadarskih bilježnika*, sv. 2, Državni arhiv u Zadru, Zadar, 1969., 104; SZB 4, 420; SZB 5, 128, 402). Samo u jednom dokumentu iz 1371. za Nikoleta je navedeno da je iz Venecije i *habitor Iadre* (CD14, 357 – 358). Najstariji pripadnik mletačke trgovačke obitelji Meço zabilježen je krajem 13. stoljeća: *Stephanus de Meço de Ueneciis, mercator Iadrensis* (Mirko ZJAČIĆ, ur., *Spisi zadarskih bilježnika Henrika i Creste Tarallo 1279. – 1308. Spisi zadarskih bilježnika*, sv. 1, Državni arhiv u Zadru, Zadar, 1959., 76 – 78, 143).

³⁵ Protopografski prikaz o Nikoletu Bonu te Venturi i njegovim potomcima donosi S. F. FABIJANEC, *Profesionalna djelatnost*, 33 – 34, 52 – 56.

³⁶ J. STIPIŠIĆ, *Inventar dobara Mihovila suknara*, 147 (1337. godina).

³⁷ PP, b. I, fasc. 7, fol. 17r, fasc. 9, fol. 30v, 31r, fasc. 10, fol. 6r itd.

³⁸ Reference za očeve prvih dvaju došljaka vidi u Prilogu rada. Pucija iz Ferma zabilježen je kao *habitor Iadre* 1352. (CD12, 120), 1353. (SZB4, 53, 132, 133, 136, 137) i 1354. godine (SZB4, 285, 311, 422, 514, 529). On više nije stanovnik Zadra kada Ivan Galov imenuje 1366. godine Paskvala iz Ancone da ga zastupa u Fermu i Veneciji protiv njega kao bivšeg stanovnika Zadra (PP, b. I, fasc. 3, fol. 19v – 20r). Također je u Zadru nešto ranije od samoga Pucija zabilježena njegova supruga Marija, i to 1350. godine (SZB3, 155)

³⁹ Reference koje se odnose na prvi i posljednji spomen došljaka u izvorima nalaze se u Prilogu te se neće posebno navoditi u samome radu.

Uzimajući u obzir one došljake iz čije imenske formule jasno proizlazi da su odabrali Zadar za svoje novo prebivalište, u promatranom razdoblju zabilježeno ih je stotinu i jedanaestoro uključujući i samoga Perencana, iz trideset i sedam mjesta (vidi Tablicu 1).⁴⁰

TABLICA 1. *Raspodjela stranaca talijanskog podrijetla prema provincijama prisutnih u Zadru (1365. – 1373.)*

Emilia - Romagna	23 %	Toscana	17 %
Bologna (<i>Bononia</i>)	7 + 1 ⁴¹	Firenze (<i>Florentia</i>)	14
Piacenza (<i>Placencia</i>)	3	San Gimignano (<i>Sanctus Geminianus</i>)	2
Rimini (<i>Arimenum</i>)	3	Arezzo (<i>Arecium</i>)	1
Ferrara (<i>Ferraria</i>)	2	Liguria	5 %
Parma (<i>Parma</i>)	2	Genova (<i>Ianua</i>)	5 + 1
Reggio (<i>Regium</i>) ⁴²	2	Friuli	5 %
Cesena (<i>Cesena</i>)	1	Foroiuli (<i>Ciuitas Austrie Foroiulii</i>)	2 + 1
Forlì (<i>Forlivium</i>)	1	Udine (<i>Utinum</i>)	1
Modena (<i>Mutina</i>)	1	Furlania ⁴³	2
Ravenna (<i>Rauena</i>)	1	Lombardia	4 %
Marche	22 %	Milano (<i>Mediolanum</i>)	3 + 1
Ancona (<i>Ancona</i>)	10 + 3	Mantova (<i>Mantua</i>)	1
Fermo (<i>Firmum</i>)	6	Lazio	2 %
Pesaro (<i>Pensaurum</i>)	2	Roma (<i>Roma</i>)	2
Recanato (<i>Rechanatum</i>)	2	Campania	2 %
Cingoli (<i>Cinguli</i>)	1	Napoli (<i>Neapolis</i>)	1
Ripatrasone (<i>Ripa Transonis</i>)	1	Principatus ⁴⁴	1
Veneto	18 %	Piemonte	1 %
Padova (<i>Padua</i>)	9	Torino (<i>Torinum</i>)	1
Venecia (<i>Venecie</i>)	4 + 2	Umbria	1 %
Verona (<i>Verona</i>)	2	Gubbio (<i>Gubium</i>)	0 + 1
Castelfranco di Sotto (<i>Castrum Francum</i>)	1	Perugia (<i>Perusia</i>)	1
Feltre (<i>Feltrum</i>)	1 + 1		
Vicenza (<i>Vicencia</i>)	1		

⁴⁰ Usp. primjerice iz kojih sve gradova dolaze Talijani u splitsku komunu u razdoblju od 1341. – 1342. i 1368. – 1369. (M. KUŇČIĆ, Z. LADIĆ, Društvena i gospodarska slika splitske komune, 408, 411).

⁴¹ Supruge talijanskih došljaka izdvojene su iz ukupnog broja došljaka iz pojedinog grada iz razloga što one nužno nisu morale biti rodom iz suprugova grada.

Prema regionalnoj pripadnosti najviše ih dolazi iz pokrajina Emilia-Romagna (23 %), Marche (22 %), Veneto (18 %) i Toscana (17 %). Razlog takve zastupljenosti prvih triju pokrajina treba tražiti u njihovoj geografskoj usmjerenosti prema susjednoj istočnoj jadranskoj obali koja se ostvarivala tijekom povijesti kroz različite vidove, od kulturne i gospodarske razmjene do ekonomsko-političkih interesa (posljednje se, dakako, prvenstveno odnosi na Veneciju). Iz Marcha dolazi najviše Ankonitanca, što se može pripisati „tradicionalnomu prijateljstvu” dvaju gradova, potvrđeno i trgovinskim ugovorima iz 1258. i 1288. godine.⁴⁵ U kontekstu kulturne razmjene može se promatrati dolazak većeg broja osoba iz Bologne i Padove, dvaju sveučilišnih gradova, iz kojih dolazi najviše komunalnih službenika (trojica od sedmero Bolonjeza i petorica od devetero Padovanaca).

Razlog pojave velikog broja pojedinaca iz Toskane, ponajprije Firentinaca, uvjetovan je promijenjenim povijesno-političkim prilikama koje su nastupile nakon sklapanja Zadarskog mira (1358.) kada Zadar dolazi pod vrhovnu vlast hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika I. Anžuvinca. Oni nasljeđuju Mlečane, zahvaljujući poslovnim vezama koje su uspostavili još 70-ih godina 13. stoljeća s južnotalijanskim Anžuvincima uključivanjem u trgovinu apulijskim žitom namijenjenim za područje Dalmacije i Hrvatske.⁴⁶ Dolazak Firentinaca u Dalmaciju u odnosu na ostale ima posebnu konotaciju. Oni dolaze samo u one gradove koji im omogućuju razmah poslovanja i ostaju samo dotle dok je trgovačka i novčarska konjunktura jaka i stabilna.⁴⁷ No to ne znači da ih nije bilo i prije smjene vrhovne vlasti nad Zadrom. Četvorica Firentinaca, spomenutih u Perencanovim spisima, pojavljuju se prije 1366. godine.

Od ukupnog broja zabilježenih došljaka s Apeninskog poluotoka (111) u razmatranom razdoblju na žene otpada 9,91 %, pripadnike plemićkih rodova 4,51 %, osobe bez navedenog zanimanja 14,41 %, a na osobe s navedenim zanimanjem

⁴² Iz bilježnikova potpisa Lovre pok. Gerarda de Alexandrinisa nemoguće je utvrditi radili se o Reggio u pokrajini Emiliji ili u pokrajini Kalabrijii. B. GRBAVAC, *Zadarski notari*, 71 Reggio smješta u pokrajinu Emiliju kao bilježnikovo rodno mjesto.

⁴³ Ime pokrajine izvedeno iz kretika *Furlanus* koji se nalazi u denominaciji.

⁴⁴ Provincija *Principatus* nalazila se u sklopu Napuljskog kraljevstva, no iz navoda u imenskoj formuli nije jasno je li se radilo o provinciji *Principatus Citerior* (područje oko Salerno) ili o provinciji *Principatus Ulterior* (područje oko Beneventa). O provincijama i gradovima u njima vidi: FRANCISCO ORLENDIO, *Orbis sacer et profanus illustratus*. Pars II, Vol. I. Florentiae, 1731., 72, digitalno izdanje, posjećeno 22. 2. 2019., <https://books.google.it/books?hl=it&id=YIB9bpRJd7sC&q=principatus#v=snippet&q=principatus&f=falsei>.

⁴⁵ O sadržaju tih ugovora vidi: N. KLAJČ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 423.

⁴⁶ T. RAUKAR, *Studije o Dalmaciji*, 55.

⁴⁷ T. RAUKAR, *Studije o Dalmaciji*, 54.

71,17% (vidi u Prilogu). U ukupnom broju zabilježenih došljaka žene predstavljaju razvidno vrlo malen broj osoba koje su sudjelovale u migracijama jer je to još uvijek bila primarna karakteristika muškaraca.⁴⁸ Samo u slučajevima kada su se čitave obitelji doseljavale u neku istočnojadransku komunu spominju se žene, kao što je slučaj obitelji Petra pok. Angela iz Ferma nakon čije su smrti u Zadru ostali živjeti njegova supruga Marucola, također iz Ferma, i sin Nikola.⁴⁹ To opet ukazuje da se neka obitelj želi trajno nastaniti u istočnojadranskoj komuni.

Međutim, u ukupnom udjelu došljaka problem predstavlja podrijetlo žena, a s tim u vezi i problem njihova stvarnog udjela u migracijskim gibanjima, jer se postavlja pitanje o mjestu njihova rođenja koje je moglo biti u Zadru ako su njihovi očevi bili u zakonitoj ili nezakonitoj vezi s pripadnicom domaćeg stanovništva. Primjerice, jedna je od tih žena, Flora, kći Nikole Lupicina iz Firenze, udovica zadarskog mornara Kršula zvanog Nadrečija pok. Miroja i supruga trgovca Vukca. Iako je kći došljaka koji se pojavljuje pedesetih godina u zadarskoj komuni,⁵⁰ ne nalazi se u popisu žena u Prilogu jer je bila kći rođena u nezakonitoj vezi njezina oca najvjerojatnije sa služavkom domaćeg podrijetla, isto kao i njezina sestra Žuvica.⁵¹ Pretpostavka da je Flora možda bila majka sina kojeg je imala s Filipom, spicijarijem iz Firenze,⁵² može se ukloniti zahvaljujući podatku o filijaciji iz Perencanova registra i same oporuke Filipa spicijarija, koji jasno upućuje na to da je Flora Filipova nećakinja.⁵³ Vratimo se popisu žena iz Priloga. Među jedanaest zabilježenih, u čijoj se imenskoj formuli navodi da su supruge i/ili kćeri jednoga od došljaka, pouzdano se za pet zna da su talijanskog

⁴⁸ U splitskoj komuni primjerice zabilježene su svega dvije ženske osobe sredinom 14. stoljeća (M. KUNČIĆ, Z. LADIĆ, Društvena i gospodarska slika splitske komune, 409).

⁴⁹ Petar sastavlja svoju oporuku krajem 1386. godine (Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar, fond 31, Bilježnici Zadra, Articutius de Rivignano (dalje: AR), b. V, fasc. III, f. 36r – 36v), a njegova supruga Marucola krajem 1393. godine (HR – DAZD, Zadar, fond 31, Vannes Dominici de Firmo, b. I, fasc. II/1, fol. 5r).

⁵⁰ SZB 3, 29, 67, 76; SZB 4, 255, 334; SZB 5,

⁵¹ PP, b. I, fasc. 14, fol. 50v. Reference za njezinu oporuku i oporuku njezina strica vidi u: Z. LADIĆ, *Last Will*, 394, 402.

⁵² Z. JANEKOVIĆ RÖMER, Ser Micouillus, 63.

⁵³ Vidi bilj. 52.

⁵⁴ Katarina sa suprugom, trgovcem Andrijom iz Ancone, imenuje prokuratora da izvrši diobu dobara s njezinim bratom u Anconi. Katarina iz Feltra, čije ime bez oznake patronimika ili imena supruga navodi Perencan u opisu granica, vrlo je vjerojatno bila supruga Zambona iz Feltra što se može iščitati iz njezine sačuvane oporuke. Berucia, kći pok. ser Andrije Bulana i supruga Krše Grubonje, imenuje prokuratora sa zadatkom da izda priznanicu izvršnim oporučiteljima njezine pokojne majke Catarucie u Veneciji. Tu su još Marija, *filia condam Marci Michaelis de Veneciis* i supruga, kasnije udovica Ivana Hvale, te Betisia, *filia condam Girardi de Luteriis de Bononia* i udovica Franje bojadisara iz Bologne, a kasnije supruga profesora Petra iz Bologne.

podrijetla,⁵⁴ a za ostale se može pretpostaviti to isto na osnovi pretežno talijanskog podrijetla sudionika u ugovorima.⁵⁵

Među došljacima kojima nije navedeno zanimanje pouzdano se zna da su članovi obitelji Sorba iz Genove i Surdis iz Piacenze bili plemići, a izvori bilježe veći broj njihovih pripadnika bliskih kralju Ludoviku I. Anžuvincu, koji obnašaju vrlo visoke političke funkcije u dalmatinskim komunama.⁵⁶ Od ostalih kojima je nepoznato zanimanje trojica došljaka imaju uz svoje ime titulu *ser*. Zbog višeznačnosti te titule među njima mogu biti osobe koje su i prije dolaska u Zadar u svojoj domovini već bile plemići ili su kao stranci zavrijedile dodatnu počast.⁵⁷ U posljednju bi kategoriju spadao Munel iz Ancone, čija se titula *ser* javlja pet godina kasnije,⁵⁸ dok se za dvojicu iz Recanatija ne može odrediti karakter njihove titule zbog nedovoljnog broja potvrda u proučavanim izvorima. Ipak, titula *ser* ili ženski ekvivalent *domina*, koju pojedini bilježnici bilježe uz ime nekog pojedinca, nužno ne znači da su oni pripadnici plemstva jer su takve titule bilježnici u Zadru i drugim komunama (Poreču, Trogiru, Splitu, Kotoru, Rabu) dodavali i uz imena osoba koje nisu bili plemići, ali su se svojim društvenim, poslovnim i financijskim položajem (bilježnici, liječnici, ugledni trgovci) izdvajali iz mase građana, pa su im tu titulu bilježnici dodavali kao znak poštovanja od strane njih samih, ali i cijele komunalne zajednice.⁵⁹

Neki došljaci imaju uz svoje ime titulu *ser* pored oznake zanimanja. Trgovac Nikoleto de Valle mogao bi potjecati iz mletačke plemićke obitelji,⁶⁰ a tomu u prilog ide titula *ser* uz patronimik.⁶¹ Titula *ser* trgovca Čucija iz Riminija najvjerojatnije potječe iz njegova rodnog grada s obzirom na to da ju je imao i prije dodjeljivanja pravnog statusa *civis*,⁶² dok je ona trgovaca Filipa iz Firenze i Salvucija iz Ancone počasnog karaktera jer se javlja nekoliko godina kasnije u njihovim ugovorima.⁶³ Od bilježnika prema apoziciji *dominus* iz uglednih obitelji potječe i sam Perencan⁶⁴ te kancelari Paganin iz Bologne i Leonard iz Milana.

⁵⁵ Vidi u Prilogu pod XXII. *Žene* 2, 3, 5, 6, 8, 9.

⁵⁶ O vezama Genove i Ludovika I. Anžuvina vidi: N. KLAIĆ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 318 – 319, 326, 329, 335. Nešto više o članovima obitelji Surdis vidi u: Predgovoru SZB 3, VI.

⁵⁷ S. F. FABIJANEC, *Društvena i kulturna uloga*, 59.

⁵⁸ PP, b. I, fasc. 17, fol. 14r – 14v.

⁵⁹ M. KUNČIĆ, Z. LADIĆ, *Društvena i gospodarska slika splitske komune*, 400 – 401.

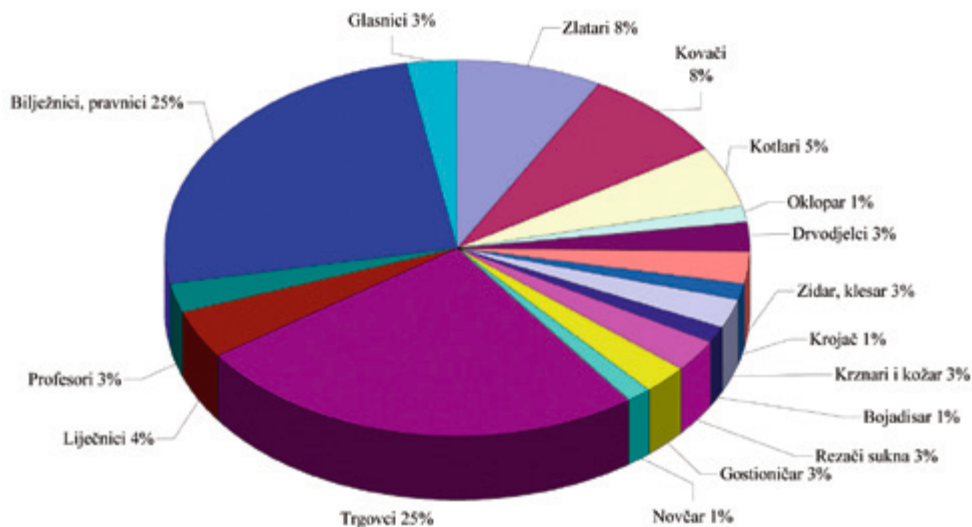
⁶⁰ S. F. FABIJANEC, *Društvena i kulturna uloga*, 64 – 65.

⁶¹ SZB 5, 637 – 640.

⁶² S. F. FABIJANEC, *Društvena i kulturna uloga*, 65 – 66.

⁶³ Za Filipa od 1354. (SZB 4, 531 – 533), a za Salvucije od 1372. godine (PP, b. I, fasc. 17, fol. 15v – 16r).

⁶⁴ A. BARTULOVIĆ, *Prilog životopisu*, 52, 62. O titulama ostalih Padovanaca vidi: A. BARTULOVIĆ, L. MIJIĆ, *Padovanci*, 167, 169.

GRAFIKON 1. Raspodjela zanimanja došljaka s Apeninskog poluotoka (1365. – 1374.)

U ukupnom broju došljaka najveći se udio odnosi na one s navedenim zanimanjem, a pripadaju pretežno obrtničkom, trgovačkom i akademskom sloju (vidi Grafikon 1).

Među bilježnicima kao predstavnicima intelektualnog sloja mogu se razlikovati javni bilježnici i kancelari, a njima je pribrojan i doktor prava jer ih vezuje pravna sfera akademskog obrazovanja. Na temelju podataka iz Perencanova bilježničkog registra mogu se unijeti dopune u godinama djelovanja pojedinih bilježnika u zadarskoj komuni (vidi u Prilogu), a na temelju sudskih spisa i u godine djelovanja samoga Petra Perencana koja se sa sigurnošću može sada pomaknuti s 1365. na 1361. godinu.⁶⁵ Potpuno nova imena u zadarskoj komuni predstavljaju Albertol iz Milana, inače zabilježen kao splitski bilježnik,⁶⁶ i Lançarot iz Vicenze. Perencan

⁶⁵ U CMC, kut. 4, fasc. 10, f. 173 – 174 potknez Nikola Amarischo iz Napulja postavlja oporučne izvršitelje za oporuku Pribe, udovice Ivana Civalella, koja je sastavljena *per Perencanum de Padua notarium MCCCCLXI, indictione quartadecima, die XXVI Iulii...* U prilog pomicanju godine njegova djelovanja ide i podatak da je on 1362. godine sastavio oporuku svećenika Jurja, plebana crkve sv. Marije, čiju je regestu sastavio zadarski antikvar Gverin Ferrante (Znanstvena knjižnica Zadar, Zbirka rukopisa, Guerino Ferrante, *Regeste dell'archivio notarile di Zara*). U PDFa uzeta je 1361. godina kao prva godina njegova djelovanja, ali na temelju pogrešnog dokumenta (usp. PDFa, 286; A. BARTULOVIĆ, Prilog životopisu, 51).

⁶⁶ Vidi: B. GRBAVAC, *Notarijat na istočnojadranskoj obali od druge polovine 12. do kraja 14. stoljeća*, doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 2010., 24 – 25.

prilikom sastavljanja ugovora u srpnju 1370., pozivajući se na instrument koji je sastavio kancelar Albertol iz Milana 19. prosinca 1369., navodi da je on *olim chancelarius Iadre*. Perencan ne navodi za Lançarota mjesto obnašanja službe, pa je za sada nesigurno je li uopće bio djelatnik u zadarskoj komuni.

Trgovci mogu biti trgovci na malo (*merçarius*) i veliko (*mercator*), suknari (*draperius*, jednom *laueçarius*⁶⁷) te trgovci začinima (*speciarius/spiciarius*). Perencan vrlo često ispušta apozicije *mercator* i *merçarius* uz imena većine trgovaca.⁶⁸ Za tu se nedosljednost mogu ponuditi tri objašnjenja. Prvo objašnjenje možda ima veze s nestalnim karakterom same trgovačke djelatnosti, na čije obavljanje uvelike utječu gospodarsko-političke prilike, a drugo s negativnom predodžbom o samoj osobi trgovca pod utjecajem srednjovjekovne crkvene doktrine.⁶⁹ No treće objašnjenje kao najvjerojatnije ima veze s time što Perencan kao ni njegovi kolege nisu uvijek upisivali sve podatke u imenskoj formuli neke osobe (podrijetlo, zanimanje i sl.), posebno ako je ta osoba bila vrlo uvaženi i opće poznati član zajednice.

Zanemarivši usku podjelu rada, u Zadar dolazi veći broj obrtnika koji se bave obradom metala (zlatari, kovači, kotlari i oklopar, sveukupno 17) i mali broj obrtnika koji se bave samo obradom te proizvodnjom tekstila i kože (krojač, kožar, krznari, bojadisar sukna i rezači sukna, sveukupno 7).

Što se tiče omjera talijanskih obrtnika, trgovaca i intelektualnih djelatnika u odnosu na domaće u navedenom razdoblju, može se zamijetiti sljedeće. Među intelektualnim djelatnicima (bilježnici, kancelari, doktori prava, liječnici) gotovo su isključivo Talijani, što i ne iznenađuje jer svi oni redom *salaricati comunis Iadre*, tj. oni su djelatnici u službi zadarske komune na čiji su poziv došli i koja ih plaća.

⁶⁷ Srednjovjekovni rječnici (Charles du Fresne DU CANGE et al., *Glossarium mediae et infimae latinitatis*. L. Favre, Niort, 1883. – 1887.; Jan Frederik NIERMEYER, *Lexicon Mediae Latinitatis*, E. J. Brill, Leiden, 1976.; Antal BARTAL *Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae*, In aedibus B. G. Teubneri, Lipsiae, 1901.) ne bilježe ovu riječ. Ona se može dovesti u vezu s riječju *lavezium = vestimenti genus* (vidi: DU CANGE, s. v. „lavezium“), pa bi dodatkom prefiksa *-arius* na korijen *lavez-* izvedenica mogla označavati osobu koja se bavi proizvodnjom određene vrste odjeće, a moguće i njezinom distribucijom, ili s *lavezia = lebes* (vidi: DU CANGE, s. v. „lavezia“) osobu koja se bavi izradom plitica.

⁶⁸ Npr. Andrija iz Ancone: PP, b. I, fasc. 3, fol. 12v, 39r, fasc. 4, fol. 1r itd. (bez *merçarius*); b. I, fasc. 1, fol. 17r, fasc. 5, fol. 31v – 32r itd. (s *merçarius*). Salvucije iz Ancone: PP, b. I, fasc. 9, fol. 26v, 35v – 36r itd. (bez *merçarius*); b. II, fasc. 1, fol. 29r (dva puta) (s *merçarius*). Dominik iz Ferma: PP, b. I, fasc. 3, fol. 12v, fasc. 4, fol. 5r itd. (bez *merçarius*); b. I, fasc. 5, fol. 32r (s *merçarius*).

⁶⁹ O srednjovjekovnom poimanju lika trgovca vidi: Jacques LE GOFF, *Kaufleute und Bankiers im Mittelalter*, aus dem Französischen von Friedel Weinert, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfurt am Main, 1989.; J. LE GOFF, *Wucherzins und Höllenqualen, Ökonomie und Religion im Mittelalter*, aus dem Französischen von Matthias Rüb, Klett-Cotta, Stuttgart, 2008.

I ostale istočnodalmatinske komune u svoju službu pozivaju strane bilježnike, pravnike, liječnike, i to obično Talijane.⁷⁰ U ukupnom broju trgovaca omjer ide u korist domaćih (19 : 30)⁷¹ pa se može govoriti o njihovu konkurentskom odnosu, osim u slučaju dvaju prodavača začina Talijana Firentinaca koji su mogli imati pedagošku ulogu u obučavanju budućih šegрта za majstore, iako nisu sačuvani takvi ugovori.⁷² Uvidom u Perencanov bilježnički registar među nosiocima većine različitih obrtničkih zanimanja prevagu imaju domaći obrtnici⁷³ u odnosu na talijanske, izuzev u zanimanjima koja se odnose na izradu kotlova te oklopa i kaciga. U tim zanimanjima u navedenom razdoblju, a i kasnije, nije zabilježena nijedna osoba domaćeg podrijetla premda je zabilježen znatan broj domaćih kovača, ali njima izrada kotlova te oklopa i kaciga nije bila uža specijalnost. Tek se kasnije pojavljuju različiti izrađivači oružja domaćeg podrijetla.⁷⁴ Dolazak izrađivača oklopa i kaciga Kandija iz Udina motiviran je pozivom zadarskih komunalnih vlasti (što je očito iz njegove imenske formule u kojoj izrijeком stoji da je *salaratus in Iadre*), dok je dolazak trojice kotlara krajem 1372. i početkom 1373. godine povezan s dolaskom kotlara Venturina iz Cesene s kojim sklapaju ugovore. Venturin u Zadru otvara veliku kotlarsko-kovačku radionicu jer je odlučio ulaganjem velikog kapitala proširiti svoj posao i na istočnojadranskoj obali.⁷⁵ Primajući domaće ljude kao šegрте ili obrtnike u svoju radionicu, uvelike je pridonio njihovoj specijalizaciji u kovačkom umijeću, ali ono što je još važnije, njegova je kovačnica bila mjesto gdje su talijanski i hrvatski obrtnici usko surađujući prevladavali jezične barijere.

⁷⁰ Vidi: B. GRBAVAC, *Notarijat*, 69 – 74; Z. LADIĆ, G. BUDEČ, *Stranci u Kotoru*, 179 – 180; M. KUNČIĆ, Z. LADIĆ, *Društvena i gospodarska slika splitske komune*, 411; M. KUNČIĆ, *Rapski obrtnici, umjetnici i medicinski djelatnici te njihovi klijenti na Rabu u drugoj polovici 15. stoljeća*, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 31, 2013., 92 – 97.

⁷¹ Popis trgovaca za navedeno razdoblje donosi S. F. FABIJENEC, *Pojava profesije mercator*, 95 – 96.

⁷² Prvi spomen dvojice firentinskih spicijarija potječe iz 1343. odnosno 1349. godine (Ventura i Filip). U razdoblju od 1343. do 1353. ne spominje se nijedan domaći trgovac začinima. U razdoblju od 1353. do 1355. spominju se dva domaća spicijarija kao pokojna (Grgur pok. Egidija spicijarija iz Zadra u SZB 4, 249, 291 te Martin pok. Jurja spicijarija i Marko pok. Jurja spicijarija u SZB 5, 14, 81). U Perencanovu registru tek se 1370. godine pojavljuje domaći trgovac začinima *Çaninus apotecharius/spiciarius condam Iacobi de Iadra* (PP, b. I, fasc. 13, fol. 1r, fasc. 17, fol. 34r) te 1385. godine *Colanus spiciarius condam Guidonis de Iadra* (PP, b. III, fasc. 11, fol. 35r).

⁷³ I u splitskoj komuni prevagu imaju domaći obrtnici u drugoj polovici 14. stoljeća (vidi: Tonija ANDRIĆ, *Život u srednjovjekovnom Splitu. Svakodnevnic obrtnika u 14. i 15. Stoljeću*, Zagreb - Split, 2018., 58 – 59).

⁷⁴ Vidi: N. KLAJČIĆ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 544; T. ANDRIĆ, *Život u srednjovjekovnom Splitu*, 168.

⁷⁵ N. KLAJČIĆ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 473.

PROCES INTEGRACIJE DOŠLJAKA U NOVOJ SREDINI

Da bi se pratio proces integracije došljaka od samih početaka, nužno je utvrditi vrijeme njihova dolaska i vremenski raspon njihova boravka te njihov status u novoj sredini.

Što se tiče vremena dolaska, prema podacima iz ranijih izvora proizlazi da je osamnaestorica došljaka (među njima i jedna žena) boravila u Zadru i prije 1365. godine (vidi u Prilogu). Taj broj uključuje i četvoricu bilježnika. Gdje su dvojica njih, Isnard iz Padove i Jakov iz Forlĳa, nastavili put nakon završetka svoje bilježničke službe u Zadru, nepoznato je, dok su Korad iz Padove i Bartolomej iz Bologne ostali živjeti u zadarskoj komuni.

Je li boravak u Zadru bio stalan, može se utvrditi vrlo malom broju došljaka (26⁷⁶ od 111) na osnovi razmatranih podataka. Za neke od njih različiti pisani tragovi potvrđuju da su izabrali Zadar za svoje prebivalište, tj. da su kraj svoga života dočekali u Zadru. O tome svjedoče sačuvane oporuke (zlatar Franjo iz Milana; gostioničar Nigrobon iz Padove; novčar Petar iz Firenze; trgovac Salvucije iz Ancone; spicijarij Filip iz Firenze; kancelar Paganin i njegov sin bilježnik Bartolomej iz Bologne; glasnik zadarske komune Egidije iz Ferrare; Katarina iz Feltra; Betisia, udovica bojadisara Franje iz Bologne i supruga profesora gramatike Petra iz Bologne; Mlečanka Marija, udovica Ivana Hvale), ili potvrde o predavljanju inventara dobara (trgovac Antonije iz Ferma i liječnik Benedikt iz Rima, dok na smrt bilježnika Bartolomeja iz Padove upućuje potvrda o predavljanju inventara dobara njegove pokojne supruge), ili dokument o imenovanju prokuratora za sastavljanje inventara dobara (zlatar Cello iz Riminija), ili odluka zadarskih rektora o imenovanju zakonskih skrbnika za maloljetnu djecu preminuloga (bojadisar Franjo iz Bologne). Za ostale se može pretpostaviti da su preminuli u Zadru na osnovi različitih indicija, kao što su spominjanje bolesti (trgovac Andrija iz Ancone)⁷⁷ te podatci o potomcima ili suprugama koji su ostali živjeti u Zadru nakon smrti pojedinih došljaka (zlatar Ivan, sin Gerardina iz Pesara; Jakobina, kći bilježnika Korada iz Padove; Katarina, supruga kraljevskog viteza Rafaela Sorbe iz Genove i njihova djeca; Franka, supruga kovača oklopa Kandija iz Udina i njihova djeca; sinovi kotlara Venturina iz Cesene, trgovca Dominika iz Ferma, Angela iz San Gimignana i kirurga Petra iz Perugie).⁷⁸

⁷⁶ U ovaj broj ulazi i sam Perencan koji je najvjerojatnije umro u Zadru (vidi: A. BARTULOVIĆ, Prilog životopisu, 60 – 61).

⁷⁷ S. F. FABIJANEC, Profesionalna djelatnost, 46, 50.

⁷⁸ O Venturinovim potomcima vidi bilj. 35; o djeci Dominika iz Ferma i kovača oklopa Kandija iz Udina N. KLAIĆ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 528, 535, 544; o sinu kirurga Petra iz Perugie

Neki od došljaka imaju prekide u kontinuitetu boravka u Zadru. Tako Vanes pok. Bernarda iz Ferma u tri navrata ima prekide u bilježničkoj službi.⁷⁹ Gdje je bio, za sada ostaje nepoznanica. Egidije iz Ripatrasonea bio je povremeno bilježnik u Zadru.⁸⁰ Spicijarij Filip iz Firenze, nakon što je pedesetih godina bio zadarski stanovnik, šezdesetih godina 14. stoljeća najvjerojatnije boravi u Veneciji zajedno s bratom Nikolom⁸¹ te se ponovno vraća u Zadar početkom sedamdesetih godina gdje i umire. Zlatar Ivan iz Pesara između 1366. i 1373. godine te ljeti 1376. živi u Splitu.⁸² Kratko prekida boravak u Zadru preseljenjem u Nin 1398. godine zlatar Franjo iz Milana.⁸³ Tvrdnja da je kotlar Venturin iz Cesene napustio Zadar 1377. godine povremeno navraćajući u kasnijim godinama⁸⁴ može se za sada ukloniti. Kada bi to doista bilo tako, Perencan bi u ugovorima iz kasnijeg razdoblja zapisao da je on *olim*, a ne *habitor Iadre*.⁸⁵ No da bi se dobio točan uvid u dugotrajnost boravka ne samo Ivana iz Cesene nego i drugih njegovih sunarodnjaka, potrebno je sustavno istražiti neobjavljene bilježničke i sudske spise iz kasnijeg razdoblja, što je i namjera autora ovoga rada.

Međutim, pri utvrđivanju vremena dolaska došljaka u zadarsku komunu treba biti vrlo oprezan. Naime, prvi spomen došljaka u izvorima ne podudara se uvijek s njihovim stvarnim vremenom dolaska, tim više ako su zabilježeni kao svjedoci ili ako se navode u sudskim spisima. U promatranom razdoblju u 295 ugovora (281 iz Perencanova neobjavljenog bilježničkog registra i 14 iz objavljenih bilježničkih spisa) prva je uloga bila uloga svjedoka za četrdeset jednog došljaka, uloga ugovaratelja za njih dvadeset i osam odnosno trideset,⁸⁶ petero se spominje u dokumentima u različitim kontekstima (davanje suglasnosti, primatelj legata u oporuci ili duga u inventaru dobara, u opisu granica, osoba u čije se ime sklapa ugovor), a šestero došljaka u svojstvu službene osobe, Nadalje, devetero došljaka

J. STIPIŠIĆ, *Inventar dobara Mihovila suknara*, 203. O ljekarniku Franji, sinu pok. Angela iz San Gimignano, koji u službu prima izvanbračnog sina pok. spicijarija Filipa iz Firenze vidi: T. RAUKAR, *Studije o Dalmaciji*, 59.

⁷⁹ B. GRBAVAC, *Notarijat*, 17.

⁸⁰ B. GRBAVAC, *Notarijat*, 54.

⁸¹ PP, b. I, fasc. 1, fol. 7r (1366. godina), fasc. 10, fol. 19r, fasc. 17, fol. 17v (1369. i 1372. godina), J. STIPIŠIĆ, *Inventar dobara Mihovila suknara*, 153 (1371.).

⁸² M. KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada*, 99.

⁸³ M. KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada*, 225 – 226.

⁸⁴ N. KLAJČIĆ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 473.

⁸⁵ PP, b. II, fasc. 11, fol. 25r, 28v (1379.), b. II, fasc. 14, fol. 16r, fasc. 15, fol. 13r itd. (1380.).

⁸⁶ Perencan se poziva na ranije instrumente (zadužnicu i prokuru), koje on nije sastavio Ankonitanacima majstoru Antoniju i udovici Tomini (PP, b. I, fasc. 5, fol. 47v, fasc. 17, fol. 19r). Perencan se također referira na raniji ugovor o prodaji prava trgovca Antonija iz Ferma, koji je sačuvan (CD14, 39 – 40).

prvi se put spominje u šest sudskih spisa iz navedenog razdoblja,⁸⁷ a od toga dvoje došljaka spominje se u kontekstu ranijeg dokumenta, što se prvenstveno odnosi na spomen najranijeg instrumenta koji je Perencan sastavio. Preostalih dvadesetero osoba, osim u navedenim spisima, spominju se u onima iz ranijeg razdoblja, i to u 41 bilježnička ugovora zabilježeno je pet osoba u ulozi svjedoka, dvije kao ugovaratelji te četiri kao službene osobe, a četiri u 4 sudska predmeta te pet kao službenici suda. Izdvojivši iz tih brojeva komunalne službenike, koji su obavljajući službu dolazili u doticaj s pripadnicima različitih etničkih i društvenih slojeva, za ostale je svjedočenje u ugovorima imalo veliku važnost u njihovoj integraciji u novoj sredini. Kada se promotre ugovori onih osoba koje su se prvi put pojavile u pojedinim sudskim predmetima ili kao ugovaratelji u bilježničkim spisima, u njima u većoj mjeri ulogu stranke u sudskom premetu odnosno drugog ugovaratelja ili jednog ili oba svjedoka imaju njihovi sunarodnjaci,⁸⁸ a u manjoj mjeri pripadnici domaćeg stanovništva.⁸⁹ Radi se o zadužnicama (6), prokurama (5), prodaji prava iz ugovora (2), ugovorima o mirazu (2), priznanici (1), obećanju (1), oporuci (1), dogovorima o radu (4) i naukovanju (2), ugovorima o društvu ili koleganciji (2).

Uistinu, omjer prve uloge svjedoka i ugovaratelja ili stranke i svjedoka u sudskom predmetu trebao bi ići u potpunosti u korist ugovaratelja, kao što bi i prvi ugovor koji sklapa došljak trebao biti onaj o najmu kuće i/ili radionice. Naime, dolaskom u novu sredinu došljak se morao pobrinuti za mjesto stanovanja, a potom za posao, o čemu svjedoče gore navedeni dogovori o radu ili naukovanju te ugovori o društvu ili koleganciji. Nažalost, gubitak velikog broja bilježničkih registara iz toga vremena otežava sustavnije praćenje procesa prilagodbe u novoj sredini, počevši od najma kuće za stanovanje.

Vrlo rijetko neki kasniji dokumenti upućuju na ugovore o najmu koji bi mogli potjecati upravo iz vremena doseljenja u Zadar. Tako se dolazak zlatara Ivana iz Pesara može pomaknuti pet godina unatrag zahvaljujući priznanici iz ožujka 1367. koju dobiva od zadarskog plemića Črnula Botona za protekli petogodišnji najam kuće.⁹⁰ Isto tako priznanica koju dobiva spicijarij Filip iz Firenze od

⁸⁷ Jedan od njih, kožar Antonije Furlanac, krišom je pobjegao iz Zadra pred svojim talijanskim i zadarskim vjeronjcima.

⁸⁸ CMC, kut. 1, sv. 2, fol. 8v, kut. 2, sv. 6/III, fol. 15r, kut 3, sv. 1, fol. 108r – 108v, 143r, 184v, kut. 4, sv. 2, fol. V; CD14, 39 – 40; PP, b. I. fasc. 1, fol. 8r, 8v – 9r, fasc. 3, fol. 12v, 27r – 27v, fasc. 4, fol. 4v – 5r, fasc. 5, fol. 33v, 47v, fasc. 8, fol. 13v – 14r, fasc. 10, fol. 19r – 19v, fasc. 11, fol. 13v, 30r – 30v, fasc. 12, fol. 23v, fasc. 14, fol. 18v – 19r, 28r, fasc. 16, fol. 8v – 9r, 17r – 17v, fasc. 17, fol. 12r – 12v, 19r, 23r, 25v, b. II, fasc. 1, fol. 18v – 19r, fasc. 2, fol. 21v – 22r, 44v – 45r.

⁸⁹ CMC, kut 3, sv. 1, 143r, kut. 4, sv. 2, fol. XI; PP, b. I, fasc. 4, fol. 14v – 15r, fasc. 12, 20r – 21r. Za sudske sporove dvojice talijanskih zlatara vidi M. KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada*, 102, 216.

⁹⁰ M. KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada*, 98.

oporučnih izvršitelja pok. Franje Lovrehne 24. ožujka 1350. potvrđuje njegov najam kuće i radionice odnosno dućana od 28. lipnja 1349.⁹¹ Taj bi datum okvirno mogao odgovarati vremenu njegova dolaska u Zadar. Sačuvan je ugovor liječnika Petra iz Perugie o produljenju najmu kuće i radionice u vlasništvu zadarskog plemića Gvida Matafara.⁹² Iz toga ugovora proizlazi da se on kao službenik zadarske komune doselio ranije od datuma naznačenog u ugovoru (15. listopada 1367.). Kako u ugovoru stoji da trogodišnji najam počinje teći od 20. ožujka 1368., sklapanje njegova prvog, pretpostavimo isto trogodišnjeg ugovora, moglo se dogoditi 20. ožujka 1365. i ta bi se godina mogla uzeti kao vrijeme njegova dolaska u Zadar. Tomu u prilog ide njegova uloga svjedoka u priznanici zlatara Cella iz Riminija sastavljenoj 6. ožujka 1366., i to zajedno s već spomenutim plemićem⁹³ koji mu je tada očito bio najmodavac.

Za kuće u kojima su živjeli trgovac Čužo iz Riminija,⁹⁴ Katarina iz Feltra,⁹⁵ Lucija udovica Vanucija iz Gubbija, Firentinci braća Jakopucije i Ventura⁹⁶ te novčar Petar⁹⁷ nisu sačuvani ugovori, a spominju se u kontekstu opisa granica nekretnina ili mjesta sklapanja ugovora. Premda se na temelju tih podataka ne može utvrditi vrijeme njihova dolaska, oni su zgodan pokazatelj svakodnevnog okruženja u kojem žive te se može steći uvid tko su im bili susjedi. Njihovi su susjedi pripadnici plemstva, a, što je najvažnije, i nižih društvenih slojeva, i to hrvatskog podrijetla.⁹⁸

Analiza uloge u ugovorima i sadržaja samih ugovora osoba čije se ime prvi put javlja bilo u Perencanovu registru bilo u ranijim bilježničkim spisima, kao i u sudskim spisima nedvojbeno upućuje na to da dolazak većine došljaka u Zadar treba pomaknuti nešto ranije u odnosu na datum kada se prvi put spominju u izvorima. U tome smislu Nada Klaić smješta dolazak kotlara Venturina iz Cesene

⁹¹ SZB 3, 136 – 137.

⁹² PP, b. I, fasc. 7, fol. 28r.

⁹³ PP, b. I, fasc. 1, fol. 9r.

⁹⁴ PP, b. I, fasc. 12, fol. 7r.

⁹⁵ PP, b. I, fasc. 10, fol. 4r.

⁹⁶ PP, b. I, fasc. 5, fol. 24v, b. II, fasc. 2, fol. 37r.

⁹⁷ PP, b. I, fasc. 9, fol. 36r, 36v.

⁹⁸ Čucijeva nekretnina u četvrti Kaštel navodi se u opisu granica terena koji mornar Nikola pok. Prima prodaje Stojanu pok. Jurja. Jakopucije iz Firenze živio je u četvrti sv. Stjepana 1367. godine, a susjedi su mu pored plemića Damjana Cigala, Radica supruga Dragoša, Marin Sinokrić iz Nina i Ivana, udovica pok. Jurja. O Ivani, punici zlatara Cella iz Riminija bit će riječi u nastavku rada. U susjedstvu Katarine iz Feltra u četvrti Porte Becharie živjeli su nasljednici plemićke obitelji Cedulina te Margarita pok. Jurja Grintavca. U četvrti sv. Marije i sv. Trojstva susjedi Lucije, udovice Vanucija iz Gubbija, bili su Grgur, svećenik sv. Anastazije, zadarski plemići, ali i novi susjedi supružnici Stojan i Dobra s Pašmana koji su kupili kuću od Stane, udovice Grgura iz Zadra.

oko 1360. godine u Zadar,⁹⁹ ali ne navodeći izvor. Njegov dolazak, iako se on prvi put spominje u izvorima 1372. godine, što potvrđuje i Fabijanec,¹⁰⁰ ne bi trebao smješati baš toliko godina unatrag. On je zaista došao ranije sudeći prema sadržaju dvaju sklopljenih ugovora (zadužnica, dogovor o radu majstora u njegovoj radionici),¹⁰¹ kojima su očito prethodili izgubljeni ugovori o najmu kuće i radionice. Da prvi spomen osobe u izvorima većinom ne odgovara stvarnom vremenu dolaska u zadarsku komunu, potkrepljuju između ostalog i primjeri u nastavku. Dogovor između rezača sukna Lovre iz Venecije i krznara Bartolomeja iz Zadra nije bio baš poslovne prirode, kako bi se očekivalo s obzirom na to da se većina dogovora vezuje uz određenu poslovnu suradnju. Na posve neobičan način oni se dogovaraju da sljedeću godinu neće radnim danom zalaziti u krčme. Drugovanju uz čašu prethodio je očito neki poslovni ugovor koji nije sačuvan. Osobit je primjer suknara Nikole iz San Gimignano. On se prvi put pojavljuje kao prokurator Pasquala Nardelijeva iz Ancone (također i za njega prvi spomen u sudskim spisima) u sudskoj knjizi iskaza svjedoka u ožujku 1366. godine, a potom je u razdoblju od srpnja 1366. do siječnja 1368. u petnaest ugovora bio isključivo svjedok, što je poprilično neobično jer bi se očekivalo da je i on sklopio neke ugovore kojima bi uredio svoje stambene i poslovne prilike.

Većina došljaka, kako je već rečeno, uz ime ima oznaku pravnog statusa *habitor Iadre*. Neki među njima imaju u kasnijem razdoblju istovremeno status *ciuis et habitator Iadre* (ankonitanski trgovci Andrija i Salvucije, trgovac Čučo iz Riminija te fermanski trgovci Dominik i Antonije).¹⁰² Da bi pojedinac postao građaninom Zadra, prema glavi 35 pete knjige Zadarskog statuta trebao je živjeti sa svojom obitelji u gradu.¹⁰³ Samo za četvoricu među njima postoje potvrde da su živjeli u Zadru sa suprugama. Tako Marija, udovica pok. trgovca Antonija iz Ferma, kao skrbnica njihovih maloljetnih kćeri s profesorom gramatike Petrom iz Bologne kao skrbnikom postavljenim od zadarske kurije, izjavljuje 1380. godine da je sastavila inventar svoga pokojnog supruga. Profesor gramatike Petar iz Bologne prije jedanaest godina također se našao u sličnoj ulozi, postavši skrbnikom maloljetne djece preminulog bojadisara Franje iz Bologne zajedno s njegovom udovicom Betisijom, s kojom

⁹⁹ N. KLAIĆ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 473.

¹⁰⁰ S. F. FABIJANEC, *Profesionalna djelatnost*, 52 – 56.

¹⁰¹ Vidi u Prilogu reference za prva dva ugovora.

¹⁰² PP, b. I, fasc. 17, fol. 19v – 20r, b. II, fasc. 1, fol. 23v, 24r, 30r – 30v (Andrija), b. II, fasc. 1, fol. 28v – 29r, 29r (Salvucije), b. I, fasc. 2, fol. 11r (isti ugovor u fasc. 3, fol. 1r – 1v) (Čučo), b. I, fasc. 17, fol. 15v – 16r, 19v – 20r, 20r – 21r (Dominik), b. I, fasc. 17, fol. 15v – 16r, 20r – 21r (Antonije).

¹⁰³ ZS, 494.

se on kasnije i oženio. Andrija iz Ancone sa suprugom Katarinom bira svoga sugrađanina Matiju za prokuratora, koji s njezinim bratom treba obaviti diobu dobara u Anconi. U suprotnosti s njima stoji primjer trgovca Salvucija iz Ancone. On oporukom iz lipnja 1379. nasljednikom određuje desetogodišnju kćer Margaritu, a izvršnom oporučiteljicom služavku Maricu pok. Vukca te je nagrađuje bogatim legatima. Iz njegove oporuke nije jasna priroda njihova odnosa, ali iz sačuvane Maričine oporuke¹⁰⁴ jasno proizlazi da je Margarita kći rođena iz njihove nezakonite veze. Za Salvucija se postavlja pitanje je li 1373. godine imao zakonitu suprugu kada je dobio pravni status *civis*. No njegov primjer pokazuje da osoba koja s obitelji živi u Zadru nije bio jedini uvjet da netko dobije civitet. Jedan od temeljnih preduvjeta za stjecanje civiteta prema statutima ostalih dalmatinskih komuna bilo je posjedovanje nekretnina na području komune.¹⁰⁵ Iako to primjerice izrijekom nije navedeno u spomenutoj odredbi Zadarskog statuta, to potvrđuju primjeri dvaju Riminežana, trgovca Čuça i zlatara Cella, koji se pojavljuju kao posjednici nekretnina.¹⁰⁶

U izvorima se u razmatranom periodu, kao i kasnije, javljaju također supruge nekih došljaka sa statusom *habitor*.¹⁰⁷ Helena se sa suprugom krznarom Jakovom iz Cividalea zadužuje kod bilježnika Beltrama de Tarsija, građanina Kopra. Iliana, supruga Rafaela Rovera iz Genove, 1373. godine predaje miraz zajedno s nekim Andrijom (dokument je oštećen) u ime Antonije, kćeri pok. kovača Bartolomeja, njezinu suprugu kovaču Bartolomeju pok. Gabrijela. Svojedobno je u Zadru boravio i Leon iz Ancone, čija udovica Tomina zajedno sa svojim prokuratorom Rafaelom Roverom iz Genove predaje miraz za udaju svoje kćeri Antonije, nekadašnje udovice liječnika Benedikta iz Rima. Iza smrti Vanucija iz Gubbija spominje se njegova udovica Lucija u presudi zadarskih rektora iz 1365. godine, kojom su odbili zahtjev Ivana Zlurada da se izuzme iz skrbništva nad maloljetnom kćeri pok. Petra iz Lucce¹⁰⁸ koje je dobio 1358. godine zajedno s Lucijom. Ivana, udovica Vanesa iz Firenze, stanovnica Zadra, za koju se pretpostavlja da nije bila obična služavka jer je naslovljena kao *domina* kada 1377. godine izdaje priznanicu Mihovilu sukнару o primljenoj plaći za svoju službu,¹⁰⁹ čini se da bi mogla biti udovica trgovca Vanesa koji se javlja između 1367.

¹⁰⁴ Vidi referencu za njezinu oporuku u: Z. LADIĆ, *Last will*, 395.

¹⁰⁵ A. BRIN, *Pravni položaj stranaca*, 80 – 81, 90; Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Građani*, 319.

¹⁰⁶ Vidi bilj. 138 i 141.

¹⁰⁷ O suprugama trojice Padovanaca vidi: A. BARTULOVIĆ, L. MIJIĆ, *Padovanci*, 165 – 166, 169.

¹⁰⁸ Petar iz Lucce preminuo je o. 1355. godine. Te godine spominje se Ivan Detricho kao skrbnik njegove maloljetne kćeri Matije (SZB5, 50).

¹⁰⁹ Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Ser Micouillus*, 21.

i 1369. u Perencanovu registru. Ime Cecilije, supruge Jakova zidara iz Firenze, spominje se u dva sudska predmeta (1365. i 1375.) vezano za potraživanje nekih nekretnina (vinograd na otoku Ižu i krčevina s maslinama pod Čelopekom). Tu su nadalje Marta, supruga strigača Nikole iz Feltra, poznata iz njegove oporuke kada on odlučuje ići na hodočašće u Svetu zemlju 1383. godine, te spomenuta Betisija, supruga profesora gramatike Petra iz Bologne, koja sastavlja oporuku 1387. godine.

Zadarskim zetovima postalo je devetoro došljaka. Trgovac Jakopucije iz Firenze prokurator je supruge Mandice, oporučne izvršiteljice pokojnog joj oca Ivana Čičona.¹¹⁰ Novčar Petar iz Firenze početkom 1384. godine prima od Magdalene, udovice Danijela Varikaše, u ime miraza svoje supruge Milice neka zemljišta u blizini Starog Kaštela u Zadru.¹¹¹ Glasnika zadarske komune Egidija iz Ferrare kao prokuratora supruge Mare i njezine sestre Marice, kćeri Berislava/Velislava, uvodi komunalni tribun u posjed polovice vinograda izvršavajući slovo presude u korist sestara protiv supružnika Stojislava i Drage.¹¹² Nekoliko dana kasnije proglasom se potvrđuje da su njegova supruga i šogorica nasljednice prema najbližem krvnom srodstvu prezbitera sv. Anastazije Ivana zvanoga Pokučinić, koji je umro bez oporuke.¹¹³ Supruga, kasnije udovica ninskog kancelara Egidija iz Ripatrasonea, koji je u više navrata obavljao službu zadarskog bilježnika, bila je Deša, sestra Vučine Tomazijeva iz Zadra.¹¹⁴ Prva supruga gostioničara Nigrobona iz Padove bila je Zadranka Katarina, kći pok. Petra Tratinaca, a druga Pribica koju proglašava nasljednicom u svojoj oporuci.¹¹⁵ Marica pok. Jurja Plišića,¹¹⁶ supruga zlatara Cella iz Riminija, ratificira prodaju kuće u četvrti sv. Stjepana, koju je učinila njezina majka Ivana.¹¹⁷ Po svome dolasku Cello se vrlo brzo skrasio u Zadru oženivši se 1365. godine kada prima miraz.¹¹⁸ Zlatar Franjo iz Milana oženio se Hrvaticom Margaritom, sestrom svećenika Ratka,¹¹⁹

¹¹⁰ PP, b. I, fasc. 10, fol. 6r – 6v.

¹¹¹ CD 16, 449 – 450.

¹¹² PP, b. I, fasc. 2, fol. 1r. Taj je predmet zabilježen u nekoliko sudskih bilježnica u CMC, kut. 3, sv. 1, fol. 115r, 132r – 133v (iskazi svjedoka objiju parničnih stranaka), 209r – 212r (tužbeni zahtjev).

¹¹³ CMC, kut. 3, sv. 1, fol. 46r (tužbeni zahtjev), 68v – 69r, 153r – 153v (iskazi svjedoka).

¹¹⁴ PP, b. I, fasc. 14, fol. 7r – 7v.

¹¹⁵ Reference za njezine oporuke vidi u: Z. LADIĆ, *Last will*, 418, 438.

¹¹⁶ Njezinu potpunu imensku formulu donose N. KLAIĆ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 536.

¹¹⁷ PP, b. II, fasc. 7, fol. 27r. Zbog oštećenosti ugovora nije sigurno čitanje njezina patronimika (Slavko) koje bi upućivalo da je potjecala iz hrvatske obitelji. Petricioli je svojedobno pretpostavio da je ona neka plemkinja (M. KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada*, 103).

¹¹⁸ M. KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada*, 104.

¹¹⁹ N. KLAIĆ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 532.

čiju je djecu iz prvog braka s rezačem sukna Bogdanom posvojio.¹²⁰ Zlatar Ivan iz Pesara bio je u braku s Hrvaticom Žuvicom.¹²¹ Gotovo većina tih došljaka imaju supruge podrijetlom iz hrvatskih obitelji.

Zadržimo se još malo na obiteljskim vezama. Među došljacima izdvajaju se braća suknari Angel i Nikola iz San Gimignano, trgovci Antonije i Ivan iz Ferma, a nekoć su u Zadru zajedno poslovala braća Valle iz Venecije. Očigledno je njihov zajednički dolazak predstavljao nastavak obiteljskog poslovanja u novoj sredini u kojoj su dolazili u doticaj s pripadnicima različitog etničkog podrijetla i društvenog sloja.

SPORAZUMIJEVANJE S PRIPADNICIMA HRVATSKOG PODRIJETLA

Pri analizi etničkog podrijetla osoba javljaju se teškoće ako je osoba nosilac imena kršćanske provenijencije i nije pripadnik viših društvenih slojeva, kod kojih je inače lakše pratiti genealogiju zbog sadržajnije imenske formule i veće zastupljenosti u bilježničkim i sudskim spisima. Ako imenska formula nosioca imena kršćanske provenijencije nije potpuna, takva osoba može biti hrvatskog ili romanskog podrijetla. Osim toga, transparentnost podrijetla katkada otežava bilježnikova sklonost k prevođenju nadimaka¹²² ili prebacivanja hrvatske varijante kršćanskog imena u latinsku.¹²³ Iz toga je razloga u analizi kao kriterij za određivanje hrvatskog podrijetla osobe odabrano postojanje hrvatskog imena (osobnog i/ili patronimika i/ili prezimena).¹²⁴

Od 336 izdvojenih bilježničkih dokumenata iz navedenih izvora u njih 203 zabilježen je jedan od došljaka sa statusom *habitor Iadre*, a u 124 ugovora više njih. Unutar prve skupine mogu se izdvojiti 114 ugovora, a unutar druge 42 ugovora, u kojima oni dolaze u doticaj s pripadnicima hrvatskog podrijetla

¹²⁰ M. KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada*, 220.

¹²¹ M. KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada*, 101.

¹²² Vidi primjere u: A. BARTULOVIĆ, L. MIJIĆ, *Padovanci*, 8.

¹²³ Npr. *Iurislauus* u *Georgius* kod *Chusma sartor condam Iurislai* (PP, b. I, fasc. 5, fol. 48r, fasc. 7, fol. 20v itd.), *Chusma sartor condam Georgii* (PP, b. II, fasc. 2, fol. 47v – dva puta). *Draxoy condam Iuray Filipouich, qui habitat in Muruiça* (PP, b. I, fasc. 14, fol. 51r, 51v), *Draxoius condam Georgii Filipouich, qui habitat in Moruica* (PP, b. I, fasc. 14, fol. 32r, b. II, fasc. 6, fol. 34v itd.).

¹²⁴ Kao kriterij nije uvršteno hrvatsko podrijetlo nosioca kršćanskog imena u kroatiziranoj ili romaniziranoj varijanti. Među njima su trgovci Macol pok. Jakova, Mafej pok. Tomazija (njihovo hrvatsko podrijetlo naglašava S. F. FABIJANEC, *Pojava profesije mercator*, 96) te glasoviti suknar Mihovil. Njima kao pripadnicima trgovačke elite bilingvalne sposobnosti nisu upitne pri sklapanju ugovora s došljacima s Apeninskog poluotoka.

koji žive u Zadru (s oznakom *de Iadra*¹²⁵ i *habitor Iadre*) ili dolaze s drugog hrvatskog područja. Sveukupno je takvih ugovora 156, u kojima se pojavljuje 175 pripadnika hrvatskog podrijetla.

Ugovori ili sudski predmeti u kojima došljak ugovara ili se spori s pripadnikom hrvatskog podrijetla najpogodniji su za razmatranje kako su se sporazumijevali, tj. tko su bili mogući posrednici u njihovoj komunikaciji. U ukupnom broju takvih je bilježničkih ugovora svega 14 od 336 (4,16 %), a sudskih predmeta 4 od 26 (15,38 %). Naravno, taj broj ne ocrtava realnu situaciju zbog već spomenute netransparentnosti kršćanskih imena pri utvrđivanju podrijetla nosioca takva imena. Također treba imati u vidu da srednjovjekovni bilježnički i sudski spisi podložni obrascu pojednostavljivanja¹²⁶ i formulaičnom oblikovanju uglavnom ne omogućuju uvid kako se uistinu odvijala komunikacija među pripadnicima različitog etničkog podrijetla. Pogledajmo stoga jezični kontekst tih dokumenata u smislu mogućih posrednika u komunikaciji uzevši u obzir da pripadnici hrvatskog neplemićkog podrijetla imaju različit stupanj znanja stranog jezika ili ga uopće nemaju, ovisno o pripadnosti određenoj socioprofesionalnoj skupini i o tome žive li u gradu ili na području distrikta.

Kako je poznavanje talijanskog jezika bilo neophodno u srednjovjekovnom trgovačko-obrtničkom poslovanju,¹²⁷ zadarski trgovci i obrtnici mogli su ga usvojiti u školi ili, ako su potjecali iz bilingvalnih obitelji, u svojoj obitelji. Naime, dugotrajni je proces romansko-slavenske simbioze zahvatio sve društvene slojeve, tako da se može govoriti o stvaranju izrazite romansko-hrvatske dvojezičnosti u svim slojevima komunalnog društva. To se posebice odnosi na one s oznakom *de Iadra* u imenu koji sklapaju ugovore s došljacima. Tako sam trgovac Alegret, sin Vučine Tomazijeva iz Zadra,¹²⁸ potječe iz hrvatsko-romanske obitelji (njegova je majka bila sestra ninskog kancelara Cilija iz Ripatrasonea, nekadašnjeg zadarskog bilježnika, koji mu je ujedno bio i tetak).¹²⁹ Stoga ne iznenađuje činjenica da su mu u ugovoru o koleganciji sa zadarskim plemićem Stjepanom

¹²⁵ M. KUNČIĆ, Z. LADIĆ, Društvena i gospodarska slika splitske komune, 403 – 404 navode „Ono što je osobito zanimljivo jest da se u Zadru i Trogiru od konca 13. do sredine 14. stoljeća pridjevkom *de Iadra* i *de Tragurio* definiraju isključivo pripadnici staleža, koji će se nešto kasnije, uglavnom od druge polovine 14. stoljeća, nazivati *cives Iadre* i *cives Tragurii*, dakle građani, a ne patriciji.” (vidi slično: Z. LADIĆ, Last Will, 120; Zoran LADIĆ, Doseljenici i stranci iz Hrvatske, Slavonije i istočnojadranskih komuna u kasnosrednjovjekovnome Poreču, *Ascendere historiam*, Zbornik u čast Milana Kruheka (ur. Marija Karbić et al.), Zagreb, 2014., 103 – 104).

¹²⁶ T. POPIĆ, *Krojenje pravde*, 22. O pravnim formulama bilježničkih spisa vidi: B. GRBAVAC, *Notarijat*, 98 – 321.

¹²⁷ N. VULETIĆ, Neka jezična pitanja, 414.

¹²⁸ O njemu vidi: S. F. FABIJANEC, Profesionalna djelatnost, 42 – 43.

¹²⁹ SZB 3, 29; vidi bilj. 111.

Soppeom jamci pored oca, i prijatelj (*intimus*), rezač sukna Nikola iz Feltra.¹³⁰ Suknar Angel iz San Gimignano sklapa tri ugovora s drvodjelcem Jurjem pok. majstora Dese, protomajstora iz Zadra, budućim zetom svoje unuke Dobre.¹³¹ Pri tome hrvatsko ime Angelove unuke upućuje na to da se on doselio znatno ranije u Zadar gdje mu se sin oženio nekom Zadransom hrvatskog podrijetla. Dragi, udovici trgovca Ivana Voronića iz Zadra, prilikom izdavanja priznanice trgovcu Andriji iz Ancone¹³² mogao je u pomoć pri sporazumijevanju priskočiti svjedok, glasnik Egidije iz Ferrare, koji se u zadarskoj komuni spominje još 1356. godine, a nekoliko godina kasnije postaje zadarski zet oženjen Hrvaticom. Živeći u višejezičnom okruženju, udovica Draga vjerojatno i nije imala problema u sporazumijevanju s došljacima jer je bila upućena u suprugove poslove, koji je za života surađivao s talijanskim trgovcima. Spicijarij Jakobel iz Rima ugovorivši trgovačko društvo sa zadarskim plemićem Marinom Ginanom imenuje mornara Šimuna Vukonjića iz Zadra svojim jamcem.¹³³ S obzirom na iznos jamčevine (40 zlatnih florena) i na nešto kasniju arbitražnu presudu prema kojoj je Jakobel bio dužan isplatiti 73 zlatna dukata Šimunu za kupljene mirodije u Veneciji,¹³⁴ nema dvojbe da je Šimun poznavao talijanski jezik. Naravno, važnu ulogu u jezičnom razumijevanju stranaka imali su i egzaminatori kao pripadnici plemićkog staleža iz bilingvalnih obitelji postavljeni od komunalnih vlasti da sudjeluju pri sastavljanju pravnog čina i ovjere ga svojim potpisom.

Dolazimo do ugovora došljaka s pripadnicima hrvatskog podrijetla koji dolaze sa šireg hrvatskog područja (s i bez statusa *habitor iadri*). Ugovor o društvu sklapa zadarski stanovnik Juraj pok. Radoslava iz Knina s novčarom Petrom iz Firenze. Svjedoci su ugovora rezač sukna Nikola iz Feltra i Jakopucije iz Firenze.¹³⁵ Sva trojica Romana žive duže vremena u Zadru, ali se isto tako za Jurja iz Knina, iako mu je izostavljeno zanimanje, može pretpostaviti da ima iskustva u trgovini, za koje mu je potrebno poznavanje jezika, tim više što sklapa društvo s poznatom osobom u bankarskim vodama. Kotlar Venturin iz Cesene u dogovoru s Markom pok. Bogdana iz Srba prima njegova sina Novaka za šegrta na sedam godina, a tomu su svjedoci trgovac Andrija iz Ancone i kotlar Nikola iz Padove.¹³⁶ Tu se pripadnik hrvatskog podrijetla iz

¹³⁰ PP, b. I, fasc. 7, fol. 20r – 20v (1367.).

¹³¹ PP, b. I, fasc. 17, fol. 2r, 2v (1372.); PP, b. I, fasc. 17, fol. 26v (1373.).

¹³² PP, b. I, fasc. 14, fol. 29r – 29v (1370.).

¹³³ PP, b. I, fasc. 16, fol. 31r – 31v (1372.).

¹³⁴ PP, b. I, fasc. 17, fol. 14r – 14v (1372.).

¹³⁵ PP, b. I, fasc. 13, fol. 16r (1370.).

¹³⁶ PP, b. I, fasc. 17, fol. 34r – 34v (1373.).

Srba, dakle iz zaleđa gdje prevladava hrvatski jezik, našao u društvu četvorice Romana (pri tome se misli i na samoga Perencana). No radi se o 1373. godini, što za Perencana i trgovca Andriju predstavlja osmu odnosno sedmu godina boravka u zadarskoj komuni što bez sumnje nije ostalo bez utjecaja na razvoj njihovih jezičnih kompetencija u učenju stranog jezika. Prema podacima iz Perencanova registra očito je da Venturin usko surađuje s trgovcem Andrijom. Između ostaloga Andrija je jedan od jamaca (zajedno sa zadarskim plemićem Krstom Lemešom i zadarskim stanovnikom postolarom Jakovom pok. Milete) zadarskom stanovniku kovaču Ivanu pok. Pribislava, za kojega Venturin plaća izlazak iz zatvora zbog duga izvjesnim vjerovnicima, a taj mu zauzvat mora vjerno i vrijedno raditi u radionici sljedeću godinu.¹³⁷ Drugačiju situaciju zrcali ugovor o službi koji sklapa padovanski kovač Facije sa šibenskim kovačem Jurjem pok. Prodana, obojica *nunc habitatores Iadre*.¹³⁸ Tomu ugovoru 1367. godine svjedoče dva plemića i sudac egzaminator koji su mogli biti posrednici u komunikaciji između tih dvaju novih stanovnika.

Sada treba promotriti jezični kontekst ugovora došljaka s distriktualcima i stanovnicima grada koji ne pripadaju trgovačko-obrtničkom sloju. Godine 1366. trgovac Čuço iz Riminija na obradu ustupa svoju zemlju Ivanu pok. Vučine iz Lukorana.¹³⁹ Kako su u ugovoru i ostali sudionici iz Lukorana, jasno je da je Čuço ovladao hrvatskim jezikom. To između ostaloga potvrđuje i njegova uloga oporučnog izvršitelja pokojnog ratara Dražoja iz Zadra, koji zajedno s njegovom udovicom Prvkom tri godine kasnije prodaje nasad pokojnikove vinove loze zlataru Žuvku pok. Krševana iz Zadra.¹⁴⁰ Razlog njegova izbora za oporučnog izvršitelja treba tražiti u ranije zasnovanom odnosu laboratora i lokatora. Međutim, to nisu njegovi najraniji ugovori. On se javlja u izvorima još od 1353. godine (u prvih osam ugovora bio je isključivo svjedok). Ugovorom iz 1355. godine on se dogovara s ribarom Radoslavom pok. Petka da ga zamijeni na galiji u službi mletačke komune.¹⁴¹ Tom prilikom mogao mu je u sporazumijevanju pomoći svjedok, zadarski plemić Kršo Nassi. U ugovoru iz 1367. godine kojim zlatar Cello iz Riminija ustupa nasad vinove loze Radovanu pok. Dobroslava, *qui nunc habitat in insula Gillani*, i njegovu sinu Gršku na otoku Ugljanu¹⁴² nedostaju imena svjedoka jer ugovor nije do kraja prepisan.

¹³⁷ PP, b. II, fasc. 1, fol. 30r – 30v (1373.).

¹³⁸ PP, b. I, fasc. 4, fol. 14v – 15.

¹³⁹ PP, b. I, fasc. 2, fol. 11r, fasc. 3, 1r – 1v (1366.).

¹⁴⁰ PP, b. I, fasc. 11, fol. 15v – 16r (1369.).

¹⁴¹ SZB 5, 73 – 74.

¹⁴² PP, b. I, fasc. 8, fol. 4v (1367.).

Bez obzira na taj nedostatak, on je, osim što je bio u braku sa Zadrankom, bio i u sporu sa svojom služavkom Stanom već 1362. godine, tako da njegovo sporazumijevanje uopće nije upitno. Sudionici u dvama sporovima, koje je imao Egdije glasnik iz Ferarre kao prokurator svoje supruge Mare, kćeri pok. Velislava, bili su uglavnom hrvatskog podrijetla, a odvjetnici stranaka u sporu bili su zadarski plemići, upravo kao i u sporu koji je imao Jakov zidar iz Firenze i njegova supruga Cecilija sa Stančicom, suprugom Mateja pok. Obrada.

Primjer zlatara Cella iz Riminija, čije se ime prvi put u izvorima nalazi u spomenutom prizivu, ukazuje, osim na činjenicu da je je on u Zadru boravio već neko vrijeme,¹⁴³ i na to da je očito ubrzo nakon svoga dolaska u Zadar zaposlio služavku, i to hrvatskog podrijetla. Iz kasnijeg razdoblja također su potvrđena imena služavki u službi nekih došljaka. Tako opet zlatar Cello 1380. godine u ime svoje druge služavke Vukne isplaćuje miraz njezinu budućem suprugu Pribku Petronjiću.¹⁴⁴ Salvucije je u nezakonitoj vezi sa svojom služavkom Maricom imao kći Magdalenu. Spicijarij Filip iz Firenze oporučno ostavlja legat Radi, a novčar Petar Dragi. Mlečanka Marija, udovica Ivana Hvale, oporučno ostavlja legate Dominiku i Katici, djeci pokojne Stoje, doji lje njezine djece, kao i doji lji Radoslavi i služavki Stani. Dakle, i u svakodnevnom kućnom okruženju dobrostojeći došljaci dolaze u doticaj s hrvatskim jezikom zahvaljujući posluzi hrvatskog podrijetla.

ZAKLJUČAK

Zadarska je srednjovjekovna komuna u svome povijesnom razvoju bila usmjerena na političke i gospodarske veze kako sa svojim neposrednim zaleđem tako i s jadranskim područjem. Ta se usmjerenost, dakako, odrazila i na njezinu etničku sliku koja se tijekom srednjeg vijeka neprekidno mijenjala uslijed migracija. U doba anžuvinske vlasti sve veći broj stranaca pretežno iz trgovačko-obrtničkih i intelektualnih krugova, a ponajviše s Apeninskog poluotoka, doselio se u Zadar u želji za ostvarenjem poslovnog uspjeha, što je bilo moguće u znatno povoljnijoj ekonomskoj klimi u odnosu na onu koja je vladala za mletačke uprave. Takvo se stanje projicira u omjeru broja došljaka iz drugih gradova i mjesta Apeninskog poluotoka u odnosu na broj došljaka iz Venecije (105 : 6).

¹⁴³ M. KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada*, 102.

¹⁴⁴ PP, b. II, fasc. 14, fol. 2r – 2v.

Prema podatcima koje pruža za razdoblje od kraja 1365. do početka 1374. godine jedini sačuvani registar zadarskog bilježnika Petra Perencana iz Padove, kao i sudski spisi, u Zadru su živjele 111 osoba podrijetlom iz 37 mjesta s Apeninskog poluotoka (100 muškaraca i 11 žena). Taj broj varira iz godine u godinu. Razlozi variranja mogu biti različiti, od smrti ili preseljenja osoba, a u najvećem broju slučajeva radi se o nemogućnosti određivanja vremenskog raspona boravka u Zadru prema raspoloživim podatcima. Stoga, da bi se dobila cjelovitija slika o broju došljaka za pojedinu godinu, potrebno je sustavno istražiti sve neobjavljene bilježničke registre i sudske spise zadarske komune iz kasnijeg razdoblja koji bi potvrdili je li njihov boravak u Zadru bio stalan ili privremen. Istraživanje izvora trebalo bi proširiti i na ostale objavljene i neobjavljene spise dalmatinskih komuna uzimajući u obzir mobilnost koja je svojstvena za trgovačko-obrtnički sloj, intelektualne djelatnosti i komunalne službenike (bilježnike, suce, liječnike i ostale).

Analizom uloge došljaka i sadržaja bilježničkih ugovora i sudskih spisa za navedeno razdoblje, kao i ranijih ugovora, proizlazi da se prvi spomen došljaka u izvorima ne podudara sa stvarnim vremenom njihova dolaska. U prilog tomu uvelike govori omjer uloge svjedoka i ugovaratelja osoba koje se po prvi put pojavljuju u izvorima (41 : 30 u promatranom razdoblju i 5 : 2 u ugovorima iz ranijeg razdoblja). Naime, za očekivati bi bilo da osoba, kada se prvi put javlja u izvorima, bude u ulozi najmoprimca kuće ili poslovnog prostora ili šegrt, a ne svjedoka ili stranke u sporu (9 osoba u sudskim spisima iz razdoblja od 1365. do 1374. te 4 u ranijim sudskim spisima).

Kako je zadarska komuna sve više postajala hrvatska sredina zahvaljujući neprekidnom useljavanju iz zadarskog zaleđa i drugih hrvatskih srednjovjekovnih prostora, postavlja se pitanje kako su se došljaci s Apeninskog poluotoka snalazili u komunikaciji s njima. Zamjetno je, s jedne strane, da u njihovim prvim ugovorima koje sklapaju veliku ulogu imaju njihovi sunarodnjaci, a s druge strane da sklapajući ugovore s pripadnicima zadarskog plemstva ili trgovačko-obrtničkog sloja ne nailaze na probleme u komunikaciji, iz razloga što prvi pretežno potječu iz staroromansko-hrvatskih obitelji, a drugi se u svome poslovanju između ostaloga služe talijanskim jezikom, koji su naučili naknadno ili su otprije poznavali zahvaljujući svomu podrijetlu iz bilingvalnih obitelji.

Gledajući ukupan broj bilježničkih ugovora (336) i sudskih predmeta (26), svega je pet ugovora odnosno četiri predmeta u kojima došljaci izravno sklapaju ugovor ili se spore s nekim od pripadnika hrvatskog podrijetla koji ne pripada njihovom trgovačko-obrtničkom poslovnom krugu. Međutim, ni

tada došljacima sporazumijevanje s njima nije prepreka jer ti ugovori potječu iz kasnijih godina njihova života kada su mogli poprilično dobro savladati hrvatski jezik zahvaljujući suživotu s pripadnicima hrvatskog podrijetla kao susjeda, poslovnih partnera, bračnih drugova ili posluge. U svakom slučaju njihovo se znanje hrvatskog jezika moglo kretati unutar granica funkcionalnog bilingvizma dostatnog za početno sporazumijevanje u novoj sredini, a pomoć je mogla doći od zadarskog plemića, potomka romansko-hrvatskog podrijetla, bilo u ulozi ugovaratelja, svjedoka ili suca egzaminatora.

PRILOG. Popis došljaka s Apeninskog poluotoka sa statusom *habitor Iadre* (1365. – 1374.) s obzirom na vrstu zanimanja (I. – XX.) i ostalo (XXI. plemići, XXII. žene)¹⁴⁵

I. Zlatari¹⁴⁶

1. mag. Cellus aurifex cn.¹⁴⁷ Iohannis de Sorleone de Arimeno (1362. – 1383., † 1384.)
2. mag. Franciscus aurifex cn. Iohannis de Benuegna de Arimeno (1362. – 1370.)
3. Franciscus aurifex cn. Anthonii de Milano/Mediolano (o. 1359. – 1400., oporuka 1388., † 1400.)
4. mag. Gerardinus aurifex cn. Iohannis de Pensauro (1361. – 1378., † prije 1380.)
5. mag. Iohannes aurifex, filius Gerardini aurificis (*sc. de Pensauro*) (1361. – 1366.; 1372. – 1376., 1377. – 1382.)
6. Xristoforus aurifex cn. Cernani de Rauena (1367. – 1368.)

II. Kovači

1. mag. Iohannes dictus Sossa faber cn. Betini a Sosa de Bononia (1366.)
– HR-DAZD, f. 31, BZ, PP (dalje: PP), b. I, fasc. 4, fol. 4v – 5r
2. mag. Iohannes faber cn. magistri Francischini de Ferraria (1366. – 1367.)
– PP, b. I, fasc. 4, fol. 4v – 5r, fasc. 5, fol. 47v
3. Anthonius Furlanus faber cn. Thomadi (1367.)
– PP, b. I, fasc. 5, fol. 31v – 32r
4. mag. Facius faber cn. ser Iacobini notarii dicti Sučara de Padua¹⁴⁸ (1367.)
5. mag. Bartolomeus faber cn. magistri Petri de Regio (1372.)
– PP, b. I, fasc. 14, fol. 18v – 19r
6. mag. Iohannes faber cn. magistri Bartolomei fabri de Verona (1370.)
– PP, b. I, fasc. 14, fol. 28r

III. Kotlari

1. mag. Venturinus a Caldariis cn. Paxini de Cesena (1372. – 1400., † prije 1413.)
– PP, b. I, fasc. 17, fol. 23r, 25v, 34r – 34v, b. II, fasc. 1, fol. 18v – 19r, 19r – 19v, 30r – 30v, fasc. 2, fol. 22r, 45r, fasc. 4, fol. 21v – 22r, 22r, fasc. 11, fol. 3v, 28v – 29r, fasc. 14, fol. 16r, 16r – 16v, fasc. 15, fol. 13r, 15r – 15v, fasc. 16, fol. 23r – 23v, 24r

¹⁴⁵ Podatci iz sudskih spisa kao i iz Perencanovih bilježničkih spisa upotpunjeni su ostalim podatcima preuzetim iz drugih izvora i literature. – Treba u Popisu uzeti u obzir da za pojedine osobe nema podataka od kraja 1373. do početka rujna 1376. u Perencanovu bilježničkom registru jer je u tome razdoblju on obavljao službu kneževa podvikara na Cresu (A. BARTULOVIĆ, Prilog životopisu, 57).

¹⁴⁶ Reference za zlatare vidi u: M. KOVAČEVIĆ, *Umjetnička obrada*.

¹⁴⁷ Kratice *mag.* = *mag.*, *cn.* = *condam.*

¹⁴⁸ U nastavku za Padovance neće se posebno navoditi reference koje su dostupne u: A. BARTULOVIĆ, L. MIJIĆ, Padovanci.

- 24v, fasc. 17, fol. 4r, 4r – 4v, fasc. 18, fol. 1r – 1v, 1v – 2r, 20v – 21r, fasc. 19, fol. 34r – 35r, b. III, fasc. 2, fol. 18v, 18v – 19r, 19r, 19r – 19v, 36v – 37r, fasc. 3, fol. 11r – 11v, 33v – 34r, 34r – 34v, 35v – 36r, 36r, fasc. 4, fol. 19v – 20r, 20r, 20r – 20v, fasc. 7, fol. 26r – 26v, fasc. 10, fol. 69r – 69v, 74r – 74v, fasc. 11, fol. 15r – 15v, 48v – 49r, 61v, fasc. 12, fol. 6v, 6v – 7r, b. IV, fasc. 1, fol. 16v, 16v – 17r, 17r, 17r – 17v, 35v, 35v – 36r, 36r – 36v, fasc. 2, fol. 18v, 34r, fasc. 4, fol. 23v – 24r, 27v, fasc. 5, fol. 13v – 14r, 14r – 14v, fasc. 7, fol. 24v, fasc. 10, fol. 11r – 11v
- S. F. FABIJANEC, Profesionalna djelatnost, 49, 52
- N. KLAIĆ – I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 473 – 474, 514 – 515
- 2. mag. Nicolaus a Caldariis cn. magistri Leonardi a Caldariis de Padua (1372. – 1384.)
- 3. mag. Franciscus a Chaldariis cn. magistri Anthonii de Torino (1372.)
 - PP, b. I, fasc. 17, fol. 25v
- 4. Veronensis a Caldariis cn. Veronensis de Verona (1373.)
 - PP, b. II, fasc. 1, fol. 18v – 19r, 19r – 19v

IV. Izrađivač oklopa i kaciga

1. Candius mag. coraciarum et barbutarum cn. Bartolomei de Vtino (1366. – 1394., † prije 1398.)
 - PP, b. I, fasc. 3, fol. 26v
 - N. KLAIĆ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 544

V. Drvodjelci

1. Iacobus butarius et marangonus cn. Iacobi de Firmo (1368.)
 - PP, b. I, fasc. 10, fol. 1r – 1v
2. Marcus marangonus cn. Marinelli Bisoli de Veneciis (1368.)
 - PP, b. I, fasc. 9, fol. 43r

VI. Zidar, klesar

1. mag. Iacobus murarius cn. Dominici de Florentia (1355. – 1377.)
 - SZB 5, 205, 233
 - Hrvatska – Državni arhiv u Zadru, Zadar, fond 22, *Curia maior civilium* (dalje: CMC), kut. 3, sv. 1, fol. 203r – 203v (1365.) (supruga Cecilija)
 - PP, b. I, fasc. 3, fol. 22v, fasc. 12, fol. 23v
 - CMC, kut. 4, sv. 4/4, fol. 90r (1375.) (supruga Cecilija)
 - PP, fasc. 14, fol. 56v
2. mag. Anthonius taiapiera cn. Laurencii de Castro Francho (1370. – 1393.)
 - PP, b. I, fasc. 14, fol. 30v, 56v
 - N. KLAIĆ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 517

VII. Krojač

1. mag. Blaxius sartor cn. Facini Baroli de Mantua (1366.)
 - CMC, kut. 3, sv. 1, fol. 52v

VIII. Krznari i kožar

1. Iacobus peliparius cn. Iohannis de Foroiulii/Ciuitate Austrie Foroiulii (1366. – 1367.)
 - PP, b. I, fasc. 3, fol. 26v, fasc. 8, fol. 9r – 9v, 9v – 10r, 13v – 14r, fasc. 9, fol. 40v
2. Marchus peliparius cn. Iacobi de Ciuidalo Foroiulii (1367.)
 - PP, b. I, fasc. 5, fol. 33v
3. Iacobus Furlanus piliçarius (1367.)
 - CMC, kut. 4, sv. 2, f. XI

IX. Bojadisar sukna

1. Franciscus tintor de Bononia († 1369.)
 - CMC, kut. 4, sv. 2, f. V

X. Rezači sukna

1. Nicolaus cimator cn. Petri de Feltro (1366. – 1373.)
 - PP, b. I, fasc. 3, fol. 3v, fasc. 5, fol. 43v, 53v, fasc. 7, fol. 5v, fasc. 7, fol. 18r, 20r – 20v, fasc. 9, fol. 9r, 18v, fasc. 11, fol. 18v, 19r, fasc. 12, fol. 11r, fasc. 13, fol. 4r, 8r – 8v, 8v – 9r, 16r, 16v, fasc. 14, fol. 21r – 21v, 23v, 26r, 26v, 39v, 44v, fasc. 17, fol. 26v, b. II, fasc. 1, fol. 18r, fasc. 2, fol. 39v, fasc. 3, fol. 12v (2x)
 - Z. LADIĆ, *Last Will* 397 (oporuka iz 1383.)
2. Laurencius cimator Florauantis de Veneciis (1366.)
 - PP, b. I, fasc. 1, fol. 8r

XI. Gostioničari

1. Facius tabernarius cn. Facii de Mutina (1369.)
 - PP, b. I, fasc. 11, fol. 5v
2. Nigrobonus hostarius cn. ser Henrici de Peuerino de Padua (1372. – 1409., † ?)
 - Z. LADIĆ, *Last Will*, 418 (oporuka supruge Katarine, kćeri pok. Petra Tratinaca, iz 1395.), 438 (njegova oporuka)

XII. Novčar

1. mag. Petrus a Scarselis/a Moneta cn. Iohannis de Florentia (1366. – 1391., † o. 1391.)
 - PP, b. I, fasc. 1, fol. 8v – 9r, 13r – 13v, fasc. 4, fol. 3r, fasc. 5, fol. 42v, 53v – 54r, fasc. 6, fol. 20r – 20v, fasc. 9, fol. 26v, 36r, 36v, fasc. 10, fol. 19v, fasc. 13, fol. 3r, 16r, 17v – 18r, fasc. 14, fol. 3r, 24v – 25r, b. II, fasc. 9, fol. 16r – 16v, fasc. 15, fol. 27v – 28r, 28r – 29r, 29r – 30r, 31v – 32r, fasc. 16, fol. 27v, 29r – 29v, 42v – 43r, fasc. 18, fol. 25r, b. III, fasc. 2, fol. 1v – 2r, 16v – 17r, 21r – 21v, 24r, fasc. 3, fol. 12r, fasc. 10, fol. 27r – 27v

- Damir KARBIĆ, Maja KATUŠIĆ, Ana PISAČIĆ, ur., *Velika bilježnica zadarskog kaptola (Srednjovjekovni registri zadarskog i splitskog kaptola, sv. 2), Fontes 13 (dalje: QMCI)*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb 2007., 13, 14 – 15.
- T. RAUKAR, *Studije o Dalmaciji*, 62 – 64, 305 – 307, 355
- N. KLAIĆ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 437, 445, 448
- S. F. FABIJANEC, *Pojava profesije mercator*, 99 – 100
- CD 17, 240 – 243 (oporuka iz 1389.)

XIII. Trgovci¹⁴⁹

1. Andreas merçarius cn. Nuti de Ancona (1366. – 1384.)

- PP, b. I, fasc. 1, fol. 17r, fasc. 3, fol. 39r, fasc. 4, fol. 29v, fasc. 13, fol. 3r, fasc. 14, fol. 29r – 29v, b. II, fasc. 1, fol. 23v, fasc. 3, fol. 15r, fasc. 7, fol. 23v, fasc. 9, fol. 12v, 12v – 13r, fasc. 12, fol. 4r, fasc. 14, fol. 15r, 15r – 15v, fasc. 15, fol. 4r – 4v, fasc. 16, fol. 5r, 13v, fasc. 18, fol. 20r, fasc. 19, fol. 19r – 19v, b. III, fasc. 3, fol. 3v, 34v – 35r, fasc. 7, fol. 14r
- S. F. FABIJANEC, *Pojava profesije mercator*, 107

2. (ser) Saluucius merchator cn. Iacobi de Ancona (1367. – 1379., † 1379./1380.)

- PP, b. I, fasc. 4, fol. 30r
- CMC, kut. 4, fasc. 9, f. 154r
- PP, b. I, fasc. 9, fol. 35v, 26v, 35v – 36r, 36r – 36v
- CMC, kut 4, fasc. 2, fol. XI
- PP, fasc. 13, fol. 3r, fasc. 17, fol. 15v – 16r, b. II, fasc. 1, fol. 29r – 29v, 29r, fasc. 2, fol. 25r – 25v, 37r, b. IV, fasc. 16 (3), fol. 8r, b. II, fasc. 7, fol. 43v – 44r, 44v
- CD 16, 26 – 27 (oporuka iz 1379.)¹⁵⁰

3. (ser) Çuçuş merçarius cn. ser Marci de Arimeno (1350. – 1373. [1376. – 1379.])

- SZB 3, 73
- SZB 4, 49, 339 – 340, 351 – 352, 608 – 609, 641 – 642, 658 – 659
- SZB 5, 45 – 46, 73 – 74, 435 – 436
- S. F. FABIJANEC, *Pojava profesije mercator*, 110
- PP, b. I, fasc. 2, fol. 11r, fasc. 4, fol. 7r, fasc. 11, fol. 15v – 16r, fasc. 12, fol. 7, b. II, fasc. 9, fol. 13v, fasc. 11, fol. 31r

4. Dominicus merçarius cn. Pucii de Firmo (1366. – 1384.)

- PP, b. I, fasc. 3, fol. 12v, fasc. 4, fol. 5r, fasc. 5, fol. 31v, 54v, fasc. 17, fol. 12v, 15v – 16r, 19v – 20r, 20r – 21r, b. II, fasc. 1, fol. 23v, 24r, b. III, fasc. 7, fol. 14r – 14v, 14v, fasc. 8, fol. 35v, fasc. 10, fol. 14r

¹⁴⁹ Reference koje donosi Fabijanec za pojedine trgovce upotunjene su dodatnim referencama iz Perencanova registra, a eventualna odstupanja u godinama njihova pojavljivanja u izvorima označena su uglatim zagradama.

¹⁵⁰ U rujnu 1380. kao ugovarateljica pojavljuje se Marica, služavka pok. Salvucija (CD 16, 122 – 123).

5. Vanes/Yuanes/Vanucius mercator cn. Palmaroli de Firmo ([1367.] – 1369.)
 - PP, b. I, fasc. 5, fol. 28v, fasc. 6, fol. 20r, fasc. 12, fol. 9r – 9v
 - S. F. FABIJANEC, Profesionalna djelatnost, 124
6. Anthonius merçarius cn. Palmaroli de Firmo (1372. [1367. – 1380.])
 - CD 14, 39 – 40
 - S. F. FABIJANEC, Profesionalna djelatnost, 108
 - PP, b. IV, fasc. 15 (2), fol. 8v, b. I, fasc. 17, fol. 15v – 16r, 20r – 21r, b. II, fasc. 9, fol. 3v – 4r, fasc. 15, fol. 2ra – 2va (potvrda o predstavljanju inventara)
7. Iacobus dictus Iacopucius draperius et mercator cn. Richouri de Florentia (1355. – 1376.)¹⁵¹
 - SZB 5, 94
 - PP, b. I, fasc. 3, fol. 41r, fasc. 4, fol. 9r – 9v, fasc. 9, fol. 35r – 35v, 26v, 36r – 36v, fasc. 10, fol. 6r – 6v, 21v, fasc. 11, fol. 13, 16v – 17v, 17v, 20r, 20v, 20v – 21v, fasc. 12, fol. 12v, fasc. 13, fol. 3r, fasc. 14, fol. 8v – 9r, 22r, 23v – 24r, 24v, 26v – 27r, 36r – 36v, b. II, fasc. 4, fol. 30v, 52v
8. Ventura ypotecharius/spiciarius cn. Ricouri de Florentia (1343. – 1373.)
 - CD 11, 177 – 178, 364
 - SZB 4, 185, 197 – 198, 546, 614 – 616, 651
 - SZB 5, 180, 300, 338, 355
 - CD 12, 351
 - CMC, kut. 3, sv. 1, fol. 108r - 108v
 - PP, b. I, fasc. 9, fol. 35r – 35v, 35v – 36r, fasc. 10, fol. 32r, fasc. 11, fol. 5v, 6r, fasc. 14, fol. 34r, fasc. 17, fol. 12r – 12v, b. II, fasc. 2, fol. 37r
9. Iacobus draperius et mercator cn. Mathey de Florentia (1369.)
 - S. F. FABIJANEC, Pojava profesije *mercator*, 114
10. Marchus mercator cn. Boni de Florentia (1369.)
 - S. F. FABIJANEC, Pojava profesije *mercator*, 117
11. Blaxius draperius cn. Francisci Nardi de Florentia (1369. – 1370.)
 - PP, b. I, fasc. 11, fol. 8v, fasc. 13, fol. 18v
12. Michael merçarius et chaligarius cn. Andree de Florentia (1370.)
 - S. F. FABIJANEC, Pojava profesije *mercator*, 118¹⁵²
13. ser Philippus speciarius cn. Iohannis Lupicini de Florentia (1349. – 1355.; 1371. – 1382., † 1382.)
 - SZB 3, 41, 58 – 59, 68, 136 – 137
 - CD12, 123

¹⁵¹ On je 1367. godine stanovnik Paga (CD 14, 39 – 40), a 1383. stanovnik Splita (CD 16, 395).

¹⁵² Previdom navodi 1350. godinu.

- SZB 4, 531 – 533, 617 – 619, 642, 649 – 651
 - PP, b. II, fasc. 4, fol. 1r – 1v, 2v, 8r – 8v
 - Z. JANEKOVIĆ RÖMER, *Ser Micouillus*, 63
 - Z. LADIĆ, *Last Will*, 394 (oporuka iz 1382.)
 - J. STIPIŠIĆ, *Inventar dobara Mihovila suknaara*, 153, 154 – 155
14. Bonauida (*sc. mercator*) Tolosini de Florentia (1372. – 1385.)
- PP, b. I, fasc. 17, fol. 12r – 12v, b. II, fasc. 7, fol. 38v, fasc. 15, fol. 28r, 30r, b. III, fasc. 2, fol. 17v
 - T. RAUKAR, *Studije o Dalmaciji*, 61
15. Andreas laueçarius cn. Dominici mercatoris de Ianua (1366. – 1369.)
- PP, b. I, fasc. 1, fol. 8r, fasc. 11, fol. 17v
16. Iacobellus spiciarius cn. magistri Petri Pauli de Amatischis de Roma (1372. – 1376.)
- PP, b. I, fasc. 16, fol. 17r – 17v, 17v, 27v, 31r – 31v, 32v, fasc. 17, fol. 14r – 14v
 - N. KLAIĆ, I. PETRICIOLI, *Prošlost Zadra*, 478
17. Nicolaus draperius cn. Galgani de Sancto Geminiano (1366. – 1368.)
- CMC, kut. III, sv. 1, fol. 143r
 - PP, b. I, fasc. 3, fol. 12v, 24v, 28v, fasc. 5, fol. 44r, 44v (2x), 53v, fasc. 7, fol. 9v, 12r, 28r, 29v, fasc. 8, fol. 12v, 35r, fasc. 9, fol. 12v, 18v
18. Angelus draperius cn. Galgani de Sancto Geminiano (1382. [1371. – 1409.])
- PP, b. I, fasc. 4, fol. 3r, fasc. 5, fol. 29v, 30r, fasc. 7, fol. 29v, 18r, fasc. 8, fol. 12r, fasc. 13, fol. 16v, fasc. 14, fol. 18v – 19r, fasc. 16, fol. 34r, fasc. 17, fol. 1v, 2r, 2v, 5v, 6r, 26v, b. II, fasc. 1, fol. 15v, 23v, fasc. 2, fol. 14r, 44v – 45r, 45v – 46r, 46r – 46v, 46v, fasc. 3, fol. 20r, fasc. 6, fol. 35v, fasc. 7, fol. 3v, 7v, fasc. 11, fol. 3r, fasc. 16, fol. 42r, 42v, fasc. 19, fol. 5v, b. III, fasc. 9, fol. 7v, b. IV, fasc. 3, fol. 3v
 - S. F. FABIJANEC, *Pojava profesije mercator*, 107
 - QMCI, 34
 - HR-DAZD, f. 31, BZ, *Articutius de Rivignano*, b. V, fasc. III, f. 110r
 - HR-DAZD, f. 31, BZ, *Theodorus de Prandino*, b. VI, fasc. I/3, f. 69v, *usp. fasc. II*, br. 37
19. ser Nicoletus (*sc. mercator*) cn. ser Simeonis de Valle de Veneciis (1349. – 1370.)
- S. F. FABIJANEC, *Pojava profesije mercator*, 120

XIV. Slikar

1. Angelus pictor cn. Francisci de Ancona (1366. – 1372.)
- PP, b. I, fasc. 3, fol. 15v, b. I, fasc. 17, fol. 22v

XV. Klerik

1. presbiter Franciscus de Ancona Sancti Michaelis (1369.)
- PP, b. I, fasc. 12, fol. 3v

XVI. Liječnici

1. mag. Iohannes phisicus cn. Stephani Vgutonis de Vgutonibus de Florentia (1366. – 1368.)
 - CMC, kut. 3, sv. 1, fol. 108r – 108v
 - PP, b. I, fasc. 9, fol. 26v, 36r, 36v, 34r – 34v
2. mag. Petrus ciruychus cn. Iohannis de Peruxio (o. 1365. – 1372., † prije 1376.)
 - PP, b. I, fasc. 1, fol. 9v, fasc. 7, fol. 28r, fasc. 8, fol. 14r – 14v, 19v – 20r, 48v, fasc. 17, fol. 29v – 30r
 - J. STIPIŠIĆ, *Inventar dobara Mihovila suknara*, 135
3. mag. Benedictus phisicus cn. Abraam de Roma (Kotor 1366.; Zadar † 1372.)
 - PP, b. I, fasc. 3, fol. 11r, 17r, 17v, fasc. 17, fol. 19r – 19v (potvrda o predavljanju inventara)

XVII. Profesori

1. mag. Çentelinus scolarium cn. Vitalis de Arcio (1367.)
 - PP, b. I, fasc. 5, fol. 42v
2. mag. Petrus rector scolarium in Iadra cn. Marci de Romanatis de Bononia (1369. – 1387.)
 - CMC, kut. 4, sv. 2, f. V
 - PP, b. I, fasc. 13, fol. 23r
 - PS, b. I, fasc. I/2, fol. 38r
 - PP, b. II, fasc. 6, fol. 12' (2x), 32', fasc. 7, fol. 24', fasc. 8, fol. 22, fasc. 15, fol. 2r-a, fasc. 18, fol. 22', 23
 - Z. LADIĆ, *Last Will*, 404 (oporuka supruge Betisije iz 1387.)

XVIII. Bilježnici, kancelari, doktor prava¹⁵³

1. Bartolomeus notarius cn. ser Paganini de Bononia (1364. – 1392., [- 1400.])
 - A. BARTULOVIĆ, *Prilog životopisu*, 62 – 64
 - Z. LADIĆ, *Last Will*, 424 (oporuka iz 1400.)
2. Clericus notarius Bronicti Francisci de Firmo (1367. – 1369.)
3. Vanes notarius cn. Bernardi de Firmo ([1367.] – 1368., 1375. – 1404.)
 - PP, b. I, fasc. 8, fol. 14v
4. Iacobus notarius cn. Bonacursii de Forliuio (1337. – 1347., 1357. – 1369.)
5. Anthonius Moretus notarius de Vintimilia de Ianua (1367. – [1368.])
 - PP, b. I, fasc. 8, fol. 29v

¹⁵³ Reference za bilježnike vidi u: B. GRBAVAC, *Zadarski notari*, 168, 170 – 171; T. POPIĆ, *Krojenje pravde*, 208 – 209. One su upotpunjene referencama iz Perencanova registra ako se odnose na pomak u vremenu njihove službe ili boravka u Zadru kao privatnih osoba (označeno uglatim zagradama) te ako se radi o novim imenima.

6. Bartolomeus notarius, filius Iohannis de Padua (1370. – 1375., [† 1375.])
7. ser Coradus notarius cn. Rangerii de Padua (1349. – 1362. [- 1372., † prije 1383.])
- SZB 3, 58
 - SZB 4, 250
 - SZB 5, 416
 - Z. LADIĆ, *Last Will*, 397 (oporuka kćeri Jakobine iz 1383.)
8. [Marcus notarius, filius ser Alberti de Maconia de Padua (1372.)]
9. Ysnardus notarius cn. Romanati de Romanatis de Padua (1362. – 1368.)
10. Petrus dictus Perencanus cn. domini Açonis de Lemicetis de Padua (1361. – 1392., [† 1393.])
- CMC, kut. 4, fasc. 10, f. 173 – 174
 - Z. LADIĆ, *Last Will*, 384
 - CMC, kut. 2, sv. 4, f. 5v
 - A. BARTULOVIĆ, *Prilog životopisu*, 49 – 69
11. Iohannes notarius de Polis de Parma (1365. – 1367.)
12. Laurencius notarius cn. Gerardini de Alexandrinis de Regio (1369. – 1375.)
13. Zilius/Egidius cn. Symeonis de Rippatrasonis/Rippatrasis (lipanj 1359., lipanj 1365.)
- ninski kancelar
 - o 1339. – 1350., 1361. – travanj 1365., 1366. (B. GRBAVAC, *Notarijat*, 54)
 - o [1368., † prije 1370.] (PP, b. I, fasc. 10, fol. 5v, 6r, fasc. 14, fol. 17r)
 - zadarski bilježnik (lipanj 1359., lipanj 1365.) (B. GRBAVAC, *Notarijat*, 54)
 - o PP, b. I, fasc. 1, fol. 7r - 8r (oznaka mjesta službe nečitljiva u dokumentu iz ožujka 1366. godine)
14. [Lançarotus notarius cn. Iohannis de Vicencia (1370.)]
- PP, b. I, 14, fol. 32r, 32v, 34v, 35v, 43r
15. ser Paganinus cn. domini Bartolomei de Castellano de Bononia, chançelarius (? – 1367., † 1367.)
- PP, b. I, fasc. 3, fol. 27r – 27v (oporuka iz 1367.), fasc. 4, fol. 20r
16. ser Petronus ser Tautoli de Cingulo, chançelarius ciuitatis Iadre ([1372. –] 1376. – 1382.)
- PP, b. I, fasc. 17, fol. 7v
17. [Albertolus Basane de Mediolano, olim chançelarius (1369.)]
- PP, b. I, fasc. 14, fol. 6r
18. Leonardus cn. domini Iohannis de Criuellis de Mediolano, notarius ac Iadre chançelarius maior (1371. – 1373.)
- CD14, 306, 367, 523

19. Paulus de Blancardis de Parma, legum doctor et iudex delegatus (1365. – 1367.)

- T. POPIĆ, *Krojenje pravde*, 82

XIX. Glasnici zadarske komune

1. Egidius/Gilius/Çilius (*sc. cn. Fulchonis*) de Ferraria preco comunis Iadre / gastaldio riuariorum (1356. – 1383.)

- R. LELJAK, *Inventari*, 177
- CD 13, 246, 311; CD 14, 121, 161, 306
- CMC, kut. 3, sv. 1, fol. 46r, 68v – 69r, 115r, 132r – 133v, 209r – 212r itd.
- PP, b. I, fasc. 2, fol. 1r, 10r, fasc. 6, fol. 8r, 20v, fasc. 9, fol. 52v, fasc. 13, fol. 10r – 11r, fasc. 10, fol. 4r – 4v, 6v – 7r, 26r – 26v, 35v, fasc. 13, fol. 3v, fasc. 14, fol. 29v, 42r, 51v, 52r, fasc. 16, fol. 5v, b. II, fasc. 8, fol. 2v, b. IV, fasc. 16 (3) fol. 2r, b. II, fasc. 7, fol. 36v, fasc. 13, fol. 12r, fasc. 15, fol. 19r, 21v, fasc. 16, fol. 7r, fasc. 8, fol. 26v, b. III, fasc. 2, fol. 34v
- Z. LADIĆ, *Last Will*, 397 (oporučka iz 1383.)

2. Thomaxius (*preco et*) riuarius comunis Iadre *cn. Simeonis de Otato de Principatu* (1367. – 1376.)

- CMC, kut. 4, fasc. 9, P. 154 - 160 itd.
- PP, b. I, fasc. 5, fol. 32v, fasc. 6, fol. 18v, fasc. 7, fol. 12r, fasc. 8, fol. 12v, 20r, 31r (2x), 30v, fasc. 9, fol. 30v, fasc. 10, fol. 3v, fasc. 14, fol. 18v, 29v, 54r, b. II, fasc. 6, fol. 33v, b. IV, fasc. 16 (3), fol. 2r

XX. Osobe bez oznake zanimanja

1. mag. Anthonius *cn. Mathey de Ancona* (1366.)

- PP, b. I, fasc. 5, fol. 47r

2. ser Munellus *cn. Lippi Cipri de Ancona* (1367. – 1373.)

- PP, b. I, fasc. 5, fol. 6v, fasc. 12, fol. 9v, fasc. 17, fol. 14r – 14v, b. II, fasc. 2, fol. 47v

3. Iacobus *cn. Vidonis/Guidonis de Ancona* (1368. – 1369.)

- PP, b. I, fasc. 5, fol. 54v, fasc. 9, fol. 57r, fasc. 10, fol. 5v, 6r, fasc. 11, fol. 20v

4. Pasqualis, filius Leonardi/Nardelli de Ancona (*kasnije cn. Nardelli*) (1366. – 1369.)

- CMC, kut. III, sv. 1, fol. 143r
- PP, b. I, fasc. 3, fol. 21r, fasc. 10, fol. 13r (2x), fasc. 12, fol. 18v

5. Franciscus, filius Muneli de Ancona (1369.)

- PP, b. I, fasc. 12, fol. 18r
- J. STIPIŠIĆ, *Inventar dobara Mihovila suknaara*, 228 (bez datuma)

6. Nutus *cn. Lenci Delicanoli de Ancona* (1370.)

- PP, b. I, fasc. 13, fol. 2v – 3r

7. Anthonius cn. Dardi de Bononia (1367.)
 - PP, b. I, fasc. 5, fol. 54r
8. Franciscus cn. Marini de Galliciis de Bononia (1373.)
 - PP, b. II, fasc. 2, fol. 45r
9. Antonius cn. Berti de Florentia (1370.)
 - PP, b. I, fasc. 13, fol. 12r
10. Iacobus cn. Lappi de Florentia (1370.)
 - PP, b. I, fasc. 13, fol. 18r
11. Franciscus cn. Brunacii de Florentia (1370.)
 - PP, b. I, fasc. 14, fol. 25r
12. Petrus cn. Marci de Padua (1367. – 1369.)
13. Gali..., filius Nicolini de ...do de Placencia (1373.)
 - PP, b. II, fasc. 44v, 45r
14. ser Ançolus Gregorii de Rechanato (1368.)
 - PP, b. I, fasc. 9, fol. 57r
15. ser Angellus Scrufolus cn. Angelli de Rechanato (1369.)
 - PP, b. I, fasc. 11, fol. 23r
16. Nicoletus Gardiaga cn. Francisci de Veneciis (1370.)
 - PP, b. I, fasc. 14, fol. 55r

XXI. Plemići¹⁵⁴

1. Nicolaus cn. Iohannis de Sorba de Ianua (1366. – 1367.?)
 - PP, b. I, fasc. 4, fol. 7v, 8r
 - B. GRBAVAC, Prilog proučavanju životopisa Baltazara de Sorbe, 228
2. Raphael Rouere cn. ser Petri Rouere de Sorba de Ianua (1369. – 1382.)
 - PP, b. I, fasc. 12, fol. 20r – 22r, fasc. 17, fol. 15v – 16r, 19r – 19v, 19v – 20r, b. II, fasc. 1, fol. 14v, 34v – 35r, fasc. 7, fol. 37ra – 37va, 38v – 39r, fasc. 9, fol. 16r – 16v, fasc. 16, fol. 22v – 23r, b. III, fasc. 4, fol. 17v
3. ser Raphael (sc. filius Baldasari) de Sorba de Ianua, strenuus miles regius (1370. – 1393., † prije 1417.)
 - PP, b. I, fasc. 14, fol. 28r (*testis*), fasc. 17, fol. 38v (*rector*), b. III, fol. 11, 59r (*rector*)

¹⁵⁴ Za razmatrano razdoblje ne postoje indicije da su plemići Baltazar de Sorba i Ivan de Surdis stanovali u Zadru te stoga nisu uvršteni u ovaj popis. Egzaminator Ivan Zluradi mijenjao je Baltazara na mjestu rektora 1369. godine (PP, b. I, fasc. 13, fol. 14r), a 1366. spominje se u svojstvu skupljača tridesetine i poreza na sol (PP, b. I, fas. 3, fol. 18r). O njemu vidi: B. GRBAVAC, Prilog proučavanju životopisa denoveškog i zadarskog plemića Baltazara de Sorbe, kraljevskog admirala, *Humanitas et literae*. Zbornik u čast Franje Šanjeka (ur. Lovorka Čoralić i Slavko Slišković), Zagreb, 2009., 227 - 240. Ivan de Surdis vrlo je kratko bio zadarski knez (tijekom 1372.) i pored toga obnašao je i druge dužnosti te je stoga malo vjerojatno da je boravio u Zadru (PDFA, 65).

- Z. LADIĆ, *Last Will*, 419 (oporuka iz 1393.)
 - HR-DAZD, f. 31, BZ, TP, b. VI, fasc. I/7, fol. 151v (oporuka supruge Katarine iz 1417.)¹⁵⁵
4. Nicola Aldemarischi, miles de Neapoli, vicarius Petri de Bellanto, comitis Iadre (1371. – 1372.)
- CD14, CD14, 366, 379
 - CMC, kut. 4, fasc. 10, fol. 173 – 174, 178, 186
 - CD14, 407
5. Raphael de Surdis de Placencia, comes Iadre (1372. – 1378.)
- CD 14, 458, 471 etc.; CD 15, 1, 15 etc.; R. LELJAK, *Inventari*, 258, 274, 276, 278, 280; PP. b. II, fasc. 1, fol. 16r etc., fasc. 8, fol. 32r (datacija)
 - PP, b. I, fasc. 17, fol. 14v, 24v, 28v, 38v (dispozicija ugovora iz 1372. i 1373. godine)
5. Galeacius de Surdis de Placencia (1371. – 1374.)
- R. LELJAK, *Inventari*, 258
 - T. POPIĆ, *Krojenje pravde*, 82
- XXII. Žene**
1. Chatarina, uxor Andree merçarii de Ancona (1369.)
- PP, b. I, fasc. 11, fol. 30r – 30v
2. Thomina, uxor cn. Leonis de Ancona (1372. – 1373.)
- PP, b. I, fasc. 17, fol. 19r – 19v, b. II, fasc. 3, fol. 12v – 13r
3. Anthonia, filia cn. Leonis de Ancona et uxor magistri Mathey de Tornay (?) (1373.)
- PP, b. II, fasc. 3, fol. 12v – 13r
4. Betisia/Setisia, filia cn. Girardi de Luteriis de Bononia, relictā Francisci tintoris de Bononia et uxor magistri Petri de Bononia, rectoris scholarum Iadre (1369. – 1387.)
- CMC, kut. 4, sv. 2, f. V
 - Z. LADIĆ, *Last Will*, 404 (oporuka)
5. Chatarina (sc. filia cn. Andre[uc]ii de Ačulinis et relictā condām Zamboni de Feltro) (1366. – 1383.)
- PP, b. I, fasc. 10, fol. 4r
 - Z. LADIĆ, *Last Will*, 387, 396 (oporuka iz 1373. i 1383.)
6. Helena, uxor Iacobi peliparii de Foroiulio (1367.)
- PP, b. I, fasc. 8, fol. 13v – 14r
7. Lucia, relictā Vanucii de Gubio (1358. – 1368.)
- CMC, kut. 3, sv. 1, fol. 184v
 - CD14, 144

¹⁵⁵ Na podatku zahvaljujem prof. Serđu Dokozi.

8. Ylina, uxor ser Raphaelis Rouere de Ianua (1373. – 1381.)
 - PP, b. II, fasc. 2, fol. 21v – 22r
 - Z. JANEKOVIĆ RÖMER, Ser Micouillus, 53
9. Lucia cn. mag. Francisci a Coraciis de Mediolano (1372.)
 - A. BARTULOVIĆ, L. MIJIĆ, Padovanci, 166
10. Berucia, filia cn. ser Andree Bulani de Veneciis et uxor Cressii cn. Andree de Grubogna (1369. – 1404.)
 - PP, b. I, fasc. 10, fol. 19r – 19
 - HR-DAZD, f. 31, BZ, AR, b. III, fasc. IX, fol. 3v¹⁵⁶
11. Maria, filia condam Marci Michaelis de Veneciis et uxor Iohannis de Qualis (1367. – 1384.)
 - CD14, 53 – 54 (oporuka njezina supruga Ivana Hvale)
 - CD16, 492 – 493 (njezina oporuka)

¹⁵⁶ Na podatku zahvaljujem prof. Serđu Dokozi.

Anita BARTULOVIĆ

INTEGRATION OF NEWCOMERS FROM THE APENINIAN
PENINSULA INTO THE ZADAR COMMUNE (1365 – 1374)

SUMMARY

The unpublished files of Zadar's notary Petar called Perencan from Padua (1365 – 1392) and court records (1358 – 1458) written in Latin as the official language of the Zadar commune, recorded that among the native population numerous foreigners chose Zadar for their new residence. Most of them came from the Apennine Peninsula. According to the only preserved and very systematic data from Perencan Register and court records, from the end of 1365 to the end of 1373, 111 people (100 males and 11 females) from 37 places on the Apennine Peninsula lived in Zadar. Most of them came from trade and crafts circles and the academic community (71.17%). The total number of newcomers for the studied period changed from year to year for different reasons, varying from death to moving away. But the number of newcomers changed mostly because it was impossible to determine how long they stayed in Zadar according to the available data. Namely, analysing the documents in which newcomers are mentioned for the first time in the sources as well as their roles in them, it is evident that the ratio of the role of a witness or party in the dispute and the contractor (41/9: 30 in notary files for the mentioned period and 5 / 4: 2 in the records from the earlier period) should favour the role of the contractor. It is to be expected that someone arriving in a new environment will take care of their accommodation and business premises. Besides, among the agreements in which persons appear for the first time in the sources as contractors, it is the contracts that are missing. It is noted here that in their first preserved contracts, they interacted more with their compatriots who came to Zadar on business or who lived in Zadar. The question then arises as to how the newcomers managed on arriving in a new environment where the Croat ethnic elements were increasingly prevalent, the spoken Croatian language included. Also, to what extent they made contracts with members of Croatian origin from the lower social background who, assumably, could not speak Italian. Looking at the total number of notary contracts (336) and court cases (26), in only five contracts or four court cases newcomers directly drew up a deal or entered into a dispute with any member of Croatian origin who did not belong to their trade and craft business circle. In these cases, the newcomers' communication with them was no obstacle because these contracts were made much later in their Zadar life. Then they probably had

mastered the Croatian language quite well thanks to everyday interaction with Croats through business and personal relationships (friendship, marriage, neighbourly).

Keywords: Middle Ages, Zadar, Petar Perencan, Italian newcomers, communication.

